

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЕКТ)

на тему:

«Правові засади валютного регулювання та валютного контролю в Україні»

Студента 6 курсу, 7м групи,
спеціальності «081 Право»
спеціалізації «Фінансове право»

Чістік Антон
Олександрович

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Сенченко Людмила
Василівна

Гарант освітньої програми
к.ю.н., доцент

Ніколаєва Людмила
Вікторівна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДОКТРИНАЛЬНІ ПИТАННЯ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	
1.1. Поняття та сутність валюти і валютного законодавства.....	7
1.2. Валютні правовідносини в системі фінансових правовідносин	15
1.3. Поняття та зміст валютного регулювання та валютного контролю.....	25
РОЗДІЛ 2. СУБ'ЄКТИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	
2.1. Кабінет Міністрів України як суб'єкт валютного регулювання.....	42
2.2. Національний банк України як суб'єкт валютного регулювання та валютного контролю.....	47
2.3. Правовий статус агентів валютного контролю.....	59
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	
3.1. Проблеми валютного регулювання та валютного контролю факторингової діяльності в Україні	69
3.2. Стан врегулювання децентралізованих цифрових валют в порівнянні з міжнародним досвідом	78
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Валютний ринок держави є одним із найважливіших елементів її грошового ринку, і саме тому ця складова економічної стабільності країни потребує державного регулювання. Формування валютного ринку України постійно перебуває у динаміці, розпочалося з моменту отримання незалежності і триває до сьогодні. За ці роки було створено законодавчу та нормативно-правову базу, розроблено інституційні форми організації валютних відносин, створено національну валютну систему тощо.

Водночас перманентний розвиток валютних відносин, їх інтернаціоналізація потребують постійного вдосконалення чинного законодавства, приведення його у відповідність із сучасними економічними реаліями, що впливає на підтримання стабільності національної грошової одиниці України та підвищення авторитету країни на міжнародному ринку.

Глобалізація та розвиток транскордонного підприємництва, необхідність посилення конкурентноспроможності та, на жаль, світова фінансова риза – все це у сукупності спонукає до постійного врегулювання валютних відносин, при цьому використовуючи сучасні методи.

Досліджуючи валютне регулювання та валютний контроль в Україні, ми зіткнулись з проблемами категоріального апарату. У законодавстві відсутні поняття «валюта», «валютне регулювання», «валютний контроль» тощо. Водночас, існує проблема чіткого розподілу повноважень між регуляторами, особливо це стосується таких незалежних державних органів як Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Суперечність багатьох норм через відсутність системності механізму регулювання в цій сфері суспільних відносин негативно впливає на розвиток фінансових послуг в Україні. Так, відсутність чітко встановлених правил

здійснення факторингової діяльності, у випадку, коли клієнт передає право вимоги в іноземній валюті, призводить до накладання великої кількості санкцій у даній сфері господарської діяльності, а це, в свою чергу, створює негативну репутацію України серед міжнародних інвесторів.

Велика кількість нормативно-правових актів, в основному підзаконного характеру, негативно відображається на створенні міцної правової бази валютного регулювання та контролю, «чіткому визначенню стабільних основ державної валютної політики».

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є дослідження правових основ валютного регулювання та валютного контролю в Україні, а також вироблення пропозицій щодо його вдосконалення.

Загальнотеоретичну основу дослідження становлять праці таких вчених, як: Є.О. Алісов, Л.К. Воронова, О.П. Гетманець, Д.О. Гетманцев, І.Б. Заверуха, Ж.В. Завальна, А.Й. Іванський, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенко, Т.А. Латковська, О.А. Костюченко, А.О. Монаєнко, О.П. Орлюк, В.П. Нагребельний, П.С. Пацурківський, О.В. Покатаєва, Н.Ю. Пришва, Л.А. Савчено, О.В. Солдатенко, М.В. Старинський, В.В. Сухонос, В.Д. Чернадчук, Т.О. Чернадчук, Н.Г. Шукліна, Н.Я. Якимчук.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі *завдання*:

- надати визначення поняття «валюта» та «валютні цінності», з'ясувати їх сутність;
- дати визначення валютного законодавства;
- дослідити валютні правовідносини та їх місце серед фінансових правовідносин;
- надати визначення поняттям «валютне регулювання» та «валютний контроль», дослідити зміст даних явищ;
- визначити правовий статус державних органів валютного регулювання та валютного контролю;
- визначити правовий статус агентів валютного контролю;

- дослідити проблеми валютного регулювання на прикладі факторингової діяльності;
- порівняти правову регламентацію операцій з цифровими валютами в Україні та інших державах.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають на підставі правових норм у сфері здійснення валютного регулювання та валютного контролю

Предмет дослідження – правові засади валютного регулювання та валютного контролю в Україні.

Методи дослідження. У ході дослідження використовувалась раціональна сукупність методів наукового пізнання, зокрема: спеціально-юридичний метод дозволив дослідити зв'язок між внутрішнім змістом і формою державно-правових явищ та інститутів при вивченні праць науковців та аналізі нормативно-правової бази (підрозділи 1.1., 1.2., 1.3. та ін.). Системно-структурний метод дозволив вивчити валютні правовідносини у їх сукупності та визначити їх місце у системі фінансових правовідносин (підрозділи 1.1., 1.2.). Логічний метод надав змогу визначити основні напрями дослідження у певній послідовності, надати центральні визначення та висновки в дослідженні (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.). Порівняльно-правовий метод дозволив визначити та дослідити загальні та особливі питання правового врегулювання децентралізованих цифрових валют в Україні та інших країнах (підрозділи 3.1., 3.2.). Історико-правовий метод дослідження надав змогу проаналізувати розвиток правового врегулювання децентралізованих цифрових валют в іноземних країнах (підрозділи 3.1., 3.2.). За допомогою формально-логічного методу було зроблене теоретичне узагальнення й розробка пропозицій щодо вдосконалення правових основ валютного регулювання та валютного контролю. Для теоретичного узагальнення та формулювання висновків був застосований абстрактно логічний метод.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за умови подальшого розвитку вони можуть бути корисні: – для вдосконалення

законодавства про валютне регулювання та валютний контроль, зокрема у сфері надання послуг з факторингу; – для подальших наукових досліджень правових засад валютного регулювання та валютного контролю, а також правового врегулювання децентралізованих цифрових валют.

Структура роботи. Структура випускної кваліфікаційної роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків і пропозицій, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг випускної кваліфікаційної роботи становить 100 сторінок, з них основного тексту – 85 сторінок. Список використаних джерел нараховує 82 найменування.

РОЗДІЛ 1

ДОКТРИНАЛЬНІ ПИТАННЯ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та сутність валюти і валютного законодавства

Перед початком дослідження валютного регулювання та валютного контролю в Україні, слід визначити поняття та сутність двох, на нашу думку, основних в даному дослідженні категорій – «валюта» та «валютне законодавство». Валютне регулювання нерозривно пов'язане з обігом валюти в межах суверенітету держави. В той же час, нормативне визначення основних «правил» такого обігу визначається валютним законодавством. Тобто дані категорії обумовлюють існування одна одної.

Більше того, саме через поняття «валюта» та «валютні цінності» державні органи визначають перелік валютних операцій, порядок проведення яких регламентовано нормативно-правовими актами валютного законодавства.

Своїй появі валюта та валютні відносини зобов'язані розвитку зовнішньої торгівлі між народами ще у стародавні часи. Назва «валюта» пішла від латинської *valere*, що означає «мати силу», «коштувати».

Незважаючи на доволі розвинуте законодавство України в сфері валютного регулювання та валютного контролю, чинні нормативно-правові акти не містять визначення поняття «валюта». У свою чергу, це створює складнощі при визначенні похідних від цього поняття явищ, а також при окресленні меж державного регулювання валютних відносин.

Європейський банк реконструкції та розвитку надає визначення терміну: «Валюта – означає законний засіб грошового обігу країни, який є законним платіжним засобом для сплати державних і приватних боргів у цій країні» [1].

Демківський А.В., визначає валюту як вартість, грошову одиницю, яка використовується у функціях світових грошей для виміру величини вартості

товару у процесі здійснення міжнародних розрахунків [2, с. 123]. В даному визначенні науковець акцентує увагу, що валюта, як така, є частиною міжнародних відносин та використовується у функціях світових грошей. Однак треба не забувати про можливість використання валюти у відносинах між резидентами у межах вітчизняного законодавства. Наприклад, згідно ст. 154 Цивільного кодексу України, сторони можуть визнати грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті [3].

Незважаючи на те, що Цивільний кодекс України містить дане положення, він також не передбачає визначення поняття «валюта».

На думку Тиркало Р., валюта – це грошова одиниця, що використовується для вимірювання величини вартості товару. У той же час, науковець зазначає, що валюта використовується у трьох значеннях:

- 1) національна валюта - грошова одиниця даної країни (українська гривня, американський долар, російський рубль та ін.);
- 2) іноземна валюта - це грошові знаки іноземних держав;
- 3) міжнародна (регіональна) валюта - це спеціальні права запозичення (СПЗ) та євро [4, с. 246].

Такий підхід до визначення поняття валюта акцентує увагу саме на сутності описуваного явища і не обмежує використання валюти виключно у міжнародних розрахунках, в яких національне законодавство грає другорядну роль.

Похідним від слова «валюта» є термін «валютні цінності». Нормативного визначення поняття «валютні цінності» національне законодавство не містить. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», як основний нормативно-правовий акт, який визначає режим здійснення валютних операцій, загальні принципи валютного регулювання та порядок здійснення валютного контролю, також не визначає змісту поняття «валютні цінності», а лише надає перелік майна, яке відноситься до даної категорії.

Так, відповідно до п. 1 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», до валютних цінностей відноситься:

1) валюта України - грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України;

2) платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;

3) іноземна валюта - іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України;

4) платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

5) банківські метали - це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів [5].

Серед науковців на сьогодні єдиного підходу до визначення поняття «валютні цінності». Відповідно до теорії фінансового права, існує дуалістичний підхід щодо його визначення. З одного боку, цим терміном визначають «грошову одиницю країни – тобто національна валюта», з іншої – «грошові одиниці іноземних держав, а також кредитні та платіжні документи, що виражаються в іноземних грошових одиницях і використовуються в міжнародних розрахунках – іноземна валюта» [6].

Міщенко В.Л. та Науменкова С.В. під терміном «валютні цінності» розуміють цінності, по відношенню до яких валютним законодавством держави встановлено особливий обмежувальний режим обігу на її території [7].

Як вказує Шевчик О.С., під терміном «валютні цінності» слід розуміти коло предметів матеріального світу, по відношенню до яких встановлено особливий обмежувальний режим обігу на території держави та які фактично можуть виконувати роль міжнародного еквівалента та функції міри вартості, засобу обігу, розрахунків та накопичування [6].

Для більш детального дослідження поняття «валютні цінності» пропонуємо звернути увагу на визначення цього терміну законодавством держав-учасниць СНД.

Так, валютним законодавством Республіки Беларусь до валютних цінностей відносяться іноземна валюта, платіжні документи та цінні папери, що виражені в іноземній валюті, національна грошова одиниця – білоруські рублі та цінні папери, що виражені в білоруських рублях. В Російській Федерації до переліку валютних цінностей національна валюта та цінні папери, що виражені в національній валюті не відносяться, а відтак не є предметом валютного регулювання та контролю. Валютними цінностями визнається іноземна валюта, цінні папери, виважені в іноземній валюті, та дорогоцінні метали. Виходячи з валютного законодавства Республіки Азербайджан, до кола валютних цінностей відноситься іноземна валюта, цінні папери, що виражені в іноземній валюті, дорогоцінні метали та каміння.

Однією з найважливіших ознак валюти є її конвертованість. Відповідно до Постанови Національного банку України від 04.02.1998р. №34 «Про затвердження Класифікатора іноземних валют», в залежності від режиму міжнародного обігу валюти діляться на:

- 1) вільноконвертовані (валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн - членів Європейського Союзу та банківські метали);
- 2) частково конвертовані (валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями);
- 3) неконвертовані (валюти країн, які не ратифікували ст.VIII Статей Угод Міжнародного валютного фонду) [8].

Науковець М.В. Старинський, серед інших класифікацій валюти, наводить класифікацію в залежності від ступеня внутрішньої конвертованості або права суб'єктів господарювання купувати її і здійснювати операції на території держави з активами у формі іноземних грошових одиниць та банківських депозитів, номінованих в іноземних грошових одиницях та виділяє:

- 1) внутрішньо конвертовану валюту, тобто валюту, з якою суб'єкти господарювання мають право здійснювати операції в державі з активами у формі іноземних грошових одиниць та банківських депозитів, що номіновані в іноземних грошових одиницях;
- 2) внутрішньо обмежену конвертовану валюту, тобто іноземну грошову одиницю, стосовно якої є законодавчо закріплені обмеження на внутрішню конвертацію;
- 3) внутрішньо неконвертовану валюту, тобто іноземну грошову одиницю, внутрішня конвертація якої заборонена чинним законодавством [9, с. 44].

Сам режим міжнародного обігу національної валюти безпосередньо продиктований економічним розвитком держави, що в свою чергу і зумовлює обраний нею курс національної валютної політики, а відтак і форми та методи здійснення валютного контролю. Якщо валютна політика держави направлена на застосування системи валютних обмежень, коли національна грошова

одиниця має тенденцію до виходу на світовий валютний ринок – національна валюта цих країн є частково конвертованою (Наприклад Україна, Білорусь і т.д.). При застосуванні валютної політики направленої на встановлення режиму валютної держави – національна грошова одиниця є замкнутою валютою – неконвертованою [6].

Вступ України у вересні 1992 року до Міжнародного валютного фонду шляхом підписання Статуту цієї організації, ознаменував початок роботи країни у напрямку формування національної валютної системи та політики, а разом з цим і валютного законодавства, з метою сприяння процесу розширення і збалансованого росту міжнародної торгівлі, стабільності валют та створенню багатосторонньої системи розрахунків.

Валютне законодавство займає найвищий щабель в сфері правового регулювання валютних відносин та виступає інструментом державного регулювання під час здійснення державної валютної політики та насамперед спрямоване на посилення ефективності національної валютної системи.

Задля визначення сутності та поняття валютного законодавства, пропонуємо спочатку навести принципи, на яких базується валютне законодавство.

Костюченко О.А. зазначає, що валютне законодавство України базується на певних принципах, які є вихідними нормативно-керівними положеннями основи механізму державного валютного регулювання. Це такі принципи, як:

- 1) єдність валютної політики як складової частини економічної політики держави;
- 2) єдність валютного простору України;
- 3) єдність системи державного регулювання валютних операцій резидентів і нерезидентів і контроль за її здійсненням;
- 4) пріоритет економічних заходів державного регулювання валютної сфери;
- 5) рівність учасників валютних відносин та їх недискримінація;
- 6) захист державою прав і законних інтересів учасників валютних відносин;

7) виключення невинуватеного втручання держави і її органів у систему валютних відносин [10].

У своїй роботі Джвага А.В. визначив валютне законодавство як сукупність правових норм, що встановлюють коло учасників валютних правовідносин, визначають їх права і обов'язки, регулюють порядок та принципи здійснення валютних операцій у державі, угод з валютними цінностями між організаціями й громадянами держави та організаціями громадянами іншої країни, порядок ввезення, вивезення, переказу та пересилки з-за кордону й за межі національної та іноземної валюти та інших валютних цінностей, а також повноваження й функції органів валютного регулювання та валютного контролю й відповідальність за порушення валютного законодавства [11].

Кравченко Л.М. визначила, що валютне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів, які містять норми права, що регулюють порядок та принципи здійснення валютних операцій в Україні, угод з валютними цінностями між організаціями і громадянами України та організаціями і громадянами іншої країни, порядок ввезення, вивезення та переказу з-за кордону та за кордон національної та іноземної валюти та інших валютних цінностей, а також повноваження та функції органів валютного регулювання та контролю та відповідальність за порушення норм валютного законодавства [12].

Валютне законодавство України як інструмент державного регулювання постійно розвивається, вдосконалюється, тобто перебуває в постійній динаміці. Враховуючи специфіку предмета регулювання валютних відносин валютне законодавство має певні специфічні особливості:

1. Воно має міжгалузевий комплексний характер, адже містить норми різних галузей права: адміністративного, фінансового, цивільного, господарського, кримінального, приватного міжнародного.

З цього питання влучно висловився Альтушер О.Б., який зазначав, що норми валютного законодавства носять як правило адміністративно-правовий характер і рефлектують, наприклад, на цивільно-правові угоди, предметом яких

виступають валюта та валютні цінності, у тому сенсі, що ці угоди повинні здійснюватися в порядку, передбаченому законом [13].

2. Як свідчить практика нормотворення в галузі валютних відносин безпосередньо кількість законів, що регулюють різні аспекти валютного регулювання і валютного контролю, незначна. Це пояснюється складною і повільною процедурою прийняття законів.

3. Валютне законодавство України становить багаторівневий масив підзаконних відомих нормативних актів, які не систематизовані і не мають узагальнюючого фундаментального закону. А чинний Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» має рамковий характер.

На думку Шевчика О.С., найбільш ефективним шляхом вирішення завдання нормативної регламентації валютних відносин є не просто прийняття єдиного законодавчого акту про валютне регулювання та валютний контроль, але й проведення комплексної систематизації норм валютного законодавства та створення єдиного кодифікованого нормативного акту – Валютного кодексу України [6].

Однак на нашу думку, будь-які спроби створення єдиного кодифікованого нормативного акту виявляться неефективними, так як валютне регулювання дуже динамічна діяльність держави, яка потребує іноді якомога найшвидшого реагування шляхом прийняття певних нормативно-правових актів.

4. Для валютного законодавства властиво переважання публічних інтересів над приватними у сфері валютних відносин. Саме в рамках публічного права держава здатна реалізовувати й охороняти загальні підвалини, без яких неможливі адекватний розвиток економіки та нормальне функціонування валютної системи держави.

5. Нині валютне законодавство зорієнтоване, головним чином, на вирішення поточних проблем, що виникають у сфері валютного регулювання, а це призводить до частих змін норм валютного законодавства і не сприяє

стабільності валютних відносин, негативно впливає на практику застосування валютного законодавства.

1.2. Валютні правовідносини в системі фінансових правовідносин

В процесі здійснення валютних операцій можуть виникати, змінюватися та припинятися валютні відносини. Такі відносини, тобто факт їх існування є дуже важливим для держави, так як забезпечують її економічну незалежність. Національна економіка у сучасному світі все більше залежить від розвитку держав-партнерів та налагоджених з ними бізнес-процесів. В свою чергу, такі бізнес-процеси неможливі без опосередкування їх валютними цінностями. В наслідок цього, держава намагається надати таким відносинам правову «обгортку», підсилює роль валютно-правових норм у регулюванні внутрішньо національних валютних відносин.

За допомогою правових норм урегульовуються суспільні відносини, які обумовлюються обігом валютних цінностей, в наслідок чого такі суспільні відносини стають валютними правовідносинами.

Крохіна Ю.О. зазначає, що правовідносини в сфері валютного регулювання є наслідком діяльності уповноважених органів з встановлення порядку здійснення валютних операцій. В рамках даного виду валютних правовідносин набуває реалізація владних повноважень органів валютного регулювання, що полягає, перш за все, у встановленні правил та порядку проведення валютних операцій, валютних обмежень [14, с. 50].

Метою правового регулювання валютних відносин являється створення правового механізму валютного регулювання шляхом закріплення у нормах права статусу резидентів та нерезидентів, засад проведення валютних операцій, повноважень і функцій органів валютного контролю, відповідальність за порушення законодавства в сфері валютного регулювання та контролю.

Зокрема, Айзенберг І.П. зазначав, що виникнення валютних відносин пов'язано зі здійсненням зовнішньоторговельних, зовнішньокредитних та неторговельних операцій з іноземними державами, проте Айзенберг І.П. не приділяв достатньої уваги виникненню валютних відносин у внутрішньому обороті держави [15, с. 35]. Тому деякі вчені більш широко розглядали визначення валютних правовідносин.

Так, Джвага А.В. пропонує визначити валютні правовідносини як врегульовані нормами фінансового права суспільні відносини, що виникають з приводу обміну на території конкретної держави іноземної валюти й інших валютних цінностей [11].

Однак, таке визначення не можна назвати вдалим, так як суспільні відносини в сфері валютного регулювання виникають не тільки під час здійснення обмінних операцій.

Кравченко Л.М. під терміном «валютні правовідносини» визначила врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають у фінансово-кредитній сфері з приводу створення і використання валютних фондів держави, окремого підприємства чи громадянина, що носять комплексний та владно майновий характер [12].

У Фінансово-кредитному словнику зазначено, що валютні відносини — це суспільні відносини, які пов'язані з функціонуванням валюти у зовнішній торгівлі, у наданні економічних та технічних послуг, в отриманні за кордоном різноманітних кредитів та позичок, в укладанні угод на купівлю валюти і т.п [16, с. 191].

На думку Завальної Ж.В., Старшинського М.В., до валютних правовідносин слід відносити відносини у сфері обігу валюти та валютних цінностей та процесу функціонування уповноважених державою органів з приводу валютного регулювання та валютного контролю, метою яких є забезпечення прав та інтересів фізичних, юридичних осіб і/або держави [17].

Серед усіх інших, на нашу думку, найбільш точне формулювання визначення валютних правовідносин, запропонував Шевчик О.С.: валютні

правовідносини - урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в сфері обігу валюти та валютних цінностей, що відбуваються між конкретними учасниками правовідносин при безумовній участі уповноважених державною органів валютного регулювання та валютного контролю, що реалізують виконання валютної політики держави [6].

Вирішуючи питання визначення місця валютних відносин, доречно згадати Ямненко Т.М., який визначав, що всі відносини що складають зміст фінансової діяльності держави і органів місцевого самоврядування, поділяються виходячи із критерію фінансово-правового регулювання по фінансово-правовим інститутам на: а) бюджетні, б) при формування і виконанні бюджетів;...к) відносини стосовно валютного регулювання [18, с. 27].

Досліджуючи ознаки валютних правовідносин, Є.О. Алісов у своїй праці зазначав, що «валютні правовідносини, по своїй суті, є специфічним різновидом фінансово-правових відносин». Їм притаманні «найважливіші ознаки суспільних зв'язків, що виникають у процесі утворення, розподілення та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів (фінансових правовідносин), а саме:

1. Валютні правовідносини складаються у сфері фінансової діяльності держави і пов'язані з організуючою роллю по розподіленню і перерозподіленню національного доходу з метою утворення необхідних суспільству валютних фондів.

2. Необхідним приводом для виникнення валютних відносин слугує здійснювана державою планомірна діяльність з утворення та використання в суспільстві необхідних валютних цінностей.

3. Об'єктом валютних відносин є валютні цінності, під якими варто розуміти предмети, що служать засобом платежу в міжнародних розрахунках чи ті, що можуть бути сурогатом міжнародних розрахункових засобів, тобто є грошима» [19, с.16].

Узагальнюючи наведені вище погляди науковців, ми можемо зробити висновок, що валютні правовідносини є специфічним видом фінансових

правовідносин, які регулюють здійснення операцій на міжнародному валютному ринку та діяльність уповноважених державою органів з мобілізації та використанню валютних фондів. Звертаємо увагу, що валютні відносини мають владний характер, тобто один із учасників цих відносин наділений державою владними повноваженнями щодо інших учасників, що означає, що держава або сама виступає однією із сторін у валютних правовідносинах або ж уповноважує відповідний орган. Валютні правовідносини виникають під час здійснення державою фінансової діяльності, внаслідок якої утворюються валютні фонди. Таким чином, ми можемо стверджувати, що валютні відносини мають риси фінансового права та утворюють один із інститутів фінансового права, входять до предмету фінансового права.

Так, неможливо не погодитися з Кравченко Л.М., яка вказує, що провідною галуззю в справі державного управління кредитно-фінансовою сферою та створення і використання валютних резервів та фондів є фінансове право України [20].

З метою більш ретельного дослідження характеристики валютних правовідносин, на нашу думку, слід навести риси фінансових правовідносин, виділити притаманні фінансовим ознаки валютних правовідносин і, узагальнюючи викладене, навести загальні та особливі ознаки валютних правовідносин.

Загальноприйнято, що найважливішими особливостями фінансових правовідносин є те, що:

- 1) вони виникають у процесі фінансової діяльності держави;
- 2) їх об'єктом є кошти (грошові зобов'язання), точніше фонди коштів, які формуються, розподіляються та використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків;
- 3) однією з їх сторін завжди виступає держава чи її уповноважений орган;
- 4) вони не передбачають рівності сторін;
- 5) вони виражають організуючу роль держави в процесі розподілу та перерозподілу національного доходу держави;

б) вони мають державно-владний майновий (грошовий) характер, тому їх можна визначити як владно-майнові.

У свою чергу, Кравченко Л.М. виділяє властиві валютним правовідносинам ознаки фінансових правовідносин, а саме:

1) вони складаються у сфері фінансової діяльності держави, яка чітко регламентує порядок утворення й використання централізованих та децентралізованих валютних фондів, до яких згідно зі ст.14 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» відносяться Державний валютний фонд України, республіканський (Автономної Республіки Крим) валютний фонд, місцеві валютні фонди та ін.;

2) підставою для їх виникнення є здійснювана державою планова діяльність з утворення і використання необхідних валютних фондів;

3) їх об'єктом є валютні цінності, що використовуються в міжнародних розрахунках як засіб платежу;

4) їм, у більшості випадків, притаманний владно-майновий характер, тобто одного зі суб'єктів держава наділила владними повноваженнями щодо інших учасників валютного правовідношення [20].

Відштовхуючись від наведених вище спільних рис фінансових та валютних правовідносин, пропонуємо погляди науковців щодо загальних та особливих рис валютних правовідносин.

До загальних рис валютних правовідносин відноситься те, що: 1) об'єктом валютних правовід. є валютні цінності як особливий вид майна, що визначає майновий характер цих правовідносин; 2) обіг валютних цінностей є частиною економічного обороту, у зв'язку з чим за своєю природою всі ці правовідносини є економічними; 3) обіг валютних цінностей на території конкретної держави регулюється державою з метою зміцнення фінансово-валютного становища країни, підтримка на високому рівні її платоспроможності і кредитоспроможності, забезпечення надходження валюти із-за кордону, протидії втечі капіталу за кордон, залучення іноземного капіталу й зміцнення національної валюти [11].

До специфічних ознак валютних правовідносин в юридичній літературі відносять:

- 1) вони виникають у процесі введення в обіг, припинення і самого обігу валюти та валютних цінностей;
- 2) регулюються законодавством у сфері обігу валюти і валютних цінностей, а також законодавчими актами інших галузей права (цивільного адміністративного, банківського);
- 3) мають змішаний характер - одночасно публічний і приватноправовий;
- 4) мають спеціальний правовий режим об'єкта (правовий режим операцій з валютою та валютними цінностями спеціально врегульований нормативними актами і даний режим істотно відрізняється від режиму інших об'єктів);
- 5) наявне коло певних суб'єктів, які можна визначити як резидентів та нерезидентів та уповноважених органів державної влади;
- 6) опосередковується через валютну політику держави [6].

Також, на Іскоростенського А.М., можна виділити такі особливості валютних відносин, які вказують на їх відмінність від фінансових: а) валютна діяльність держави є складовою фінансової та полягає у мобілізації, розподілі та використанні валютних ресурсів шляхом встановлення валютного режиму, валютного регулювання та валютної політики; б) валютним відносинам притаманне регулювання іншими галузями права, зокрема цивільним та господарським правом [21].

Валютні правовідносини виникають у процесі введення в обіг, самого обігу та припинення обігу валюти та валютних цінностей. Крохіна Ю.А. вказує, що саме рух валюти є однією із основних ознак валютних відносин [22].

Валютні правовідносини нерозривно пов'язані з використанням валюти при здійсненні зовнішньої торгівлі, залученні капіталу, здійсненні операцій з купівлі-продажу валюти та валютних цінностей, митним переміщенням і т.п.

Відштовхуючись від цього, Шевчик О.С. валютні відносини поділяє на два рівні: а) валютні відносини в системі національної економіки, котрі являються складовою частиною грошово-кредитної сфери держави та впливають на стан

державного бюджету та економічний ріст країни; б) валютні відносини в системі світової економіки, що виступають головною формою міжнародних економічних зв'язків і обслуговують цілий спектр напрямків міжнародного співробітництва: зовнішньоторговельний оборот, рух факторів виробництва між державами, науково-технічний, гуманітарний та культурний обмін між країнами, міжнародний туризм тощо [23].

Слід зазначити, що регулювання валютних відносин здійснюється шляхом прийняття нормативно-правових актів не лише в сфері обігу валюти та валютних цінностей, а й актами в інших галузях права. Однак, незважаючи на це, фінансово-правові норми в регулювання валютних правовідносин мають пріоритетне значення.

Особливою ознакою валютних правовідносин є те, що вони носять змішаний характер – тобто одночасно публічний і приватноправовий. Приватні відносини виникають між учасниками відносин у зв'язку з володінням, користуванням та розпорядженням об'єктами валютних операцій. є різновидом товарно-грошових відносин, що виникають з метою забезпечення обміну товарами, роботами, послугами, результатами інтелектуальної діяльності, а також здійснення інвестиційної діяльності в міжнародному економічному обороті [11]. Такі відносини здійснюються на засадах добровільної участі суб'єктів даних правовідносин.

Публічні відносини з приводу здійснення валютних операцій виникають між учасниками валютних операцій і суб'єктами, які здійснюють валютне регулювання та валютний контроль. Таким відносинам властива централізація, побудова їх на основі влади та підпорядкування [11].

Поєднання в предметі валютного права приватних і публічних інтересів визначає його комплекс регулювання імперативним та диспозитивним методами правового регулювання. співвідношення вказаних методів створює правовий режим здійснення валютних операцій.

Для повної характеристики валютних правовідносин пропонуємо дослідити структуру цих відносин, а саме об'єкта, суб'єктів та зміст правовідносин.

Об'єктом будь-яких правовідносин являється те, на що направлено суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників. Об'єкти валютних правовідносин - валюта та валютні цінності [11].

Наступним структурним елементом валютних правовідносин виступають суб'єкти валютних правовідносин.

Суб'єктів валютних правовідносин доречно поділяти на дві групи:

- 1) органи державного управління валютними правовідносинами (до яких відносити органи валютного регулювання та контролю);
- 2) конкретних учасників валютних правовідносин (до яких відносити юридичні та фізичні особи – як резидентів так і нерезидентів) [6].

Аналізуючи національне законодавство, до першої групи суб'єктів можна віднести Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України та Національний банк України. Водночас треба відмітити, що законодавство не передбачає особливого правового статусу органів державного управління валютними правовідносинами. Однак, як зазначає Емелін А.В., певний відокремлений статус органів державного управління валютними правовідносинами є очевидним, оскільки дані учасники виступають в ролі владних суб'єктів [24, с. 45].

До другої групи конкретних учасників валютних правовідносин відносяться юридичні та фізичні особи – як резиденти так і нерезиденти, уповноважені банки та фінансові установи, що отримали відповідну ліцензію на здійснення валютних операцій, державу. При цьому держава, як суб'єкт валютних правовідносин, займає особливе становище. Держава, будучи зацікавлена в ефективному та раціональному обігу валюти та валютних цінностей, задовольняючи публічні інтереси, наділяє органи видавати обов'язкові акти та може виступати, через уповноважені органи в якості суб'єкта другої групи (укладати угоди).

Банки та інші небанківські фінансові установи виступають у другій групі, тому що виступають стороною конкретної угоди. Декрет Кабінету Міністрів

України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» і Закон України «Про банки та банківську діяльність» передбачає можливість видачі генеральних ліцензій банкам та небанківським фінансовим установам на здійснення валютних операцій. При цьому уповноважені банки та фінансові установи позбавлені права самовільно встановлювати правила здійснення тих чи інших валютних операцій, що виходять за рамки ліцензії на проведення валютних операцій.

Щодо фізичних та юридичних осіб, то Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» для характеристики їх правового статусу поділяє таких учасників на резидентів та нерезидентів. Дані учасники мають право отримати індивідуальні ліцензії Національного банку України на здійснення разової (чи на певну суму) валютної операції та на період, необхідний для здійснення такої операції.

Важливим елементом структури валютних правовідносин виступає зміст таких правовідносин. Загальноприйнято, що зміст будь-яких правовідносин поділяються на фактичний та юридичний. Юридичним змістом валютних правовідносин є встановлені у нормах права суб'єктивні юридичні права та обов'язки суб'єктів валютних правовідносин. Фактичний зміст валютних правовідносин – реально здійснювані учасниками валютних правовідносин дії, спрямовані на реалізацію їх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [6].

На останок, вважаємо за необхідне, навести класифікацію валютних правовідносин, запропоновану науковцями.

Так, Джвага А.В. пропонує поділяти валютні правовідносини наступним чином:

- 1) правовідносини з приводу здійснення прав власності на валютні цінності;
- 2) правовідносини з приводу переходу права власності на валютні цінності;
- 3) правовідносини з приводу переміщення валютних цінностей через митний кордон;
- 4) правовідносини з приводу отримання/надання кредитів в іноземній валюті;

5) правовідносини з приводу встановлення порядку здійснення валютних операцій;

6) контрольні правовідносини з приводу здійснення валютного контролю органами такого контролю [11].

Шевчик О.С., у залежності від правового статусу суб'єктів валютних правовідносин, валютні правовідносини пропонує поділяти на:

1) правовідносини, що виникають з приводу реалізації державними органами функцій стосовно управління валютними правовідносинами (у тому числі правовідносини, що виникають з приводу здійснення валютного регулювання та контролю);

2) правовідносини, що виникають з приводу реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків конкретними учасниками валютних правовідносин (юридичними та фізичними особами – як резидентами так і нерезидентами).

У свою чергу перша група поділяється на:

- правовідносини що виникають з приводу регламентації порядку та правил обігу валютних цінностей, зміст – юридичне право і суб'єктивний обов'язок держави в особі відповідних державних органів в нормативно-правових актах закріплювати та регламентувати порядок та правила обігу валютних цінностей.

- правовідносини, що виникають з приводу здійснення валютного контролю за дотриманням порядку та правил обігу валютних цінностей, зміст – суб'єктивне право та юридичний обов'язок органів валютного контролю та агентів валютного контролю здійснювати передбачені в законах та підзаконних нормативно-правових актах контрольні заходи з метою забезпечення дотримання встановлених правил та порядку обігу валютних цінностей всіма учасниками валютних правовідносин [6].

Прокопчук С.І. пропонує групу валютних правовідносин, які виникають з приводу реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків конкретними учасниками валютних правовідносин (юридичними та фізичними особами – як резидентами так і нерезидентами), поділяти на: а) правовідносини, що виникають з приводу реалізації прав власності на валютні цінності; б)

правовідносини, що виникають у зв'язку з переходом прав власності на валютні цінності; в) правовідносини, що виникають у зв'язку з транскордонним переміщенням валютних цінностей; г) правовідносини, що виникають з приводу отримання/надання кредитів в іноземній валюті [25, с. 30-31].

Таким чином, валютні правовідносини відображають специфічну сторону суспільної організації - сферу обігу валютних цінностей і процесу функціонування уповноважених державою органів з приводу валютного регулювання та валютного контролю.

1.3. Поняття та зміст валютного регулювання та валютного контролю

Валютне регулювання та валютний контроль являють собою один із найважливіших стовпів ефективного державного регулювання економіки. Від правильного валютного регулювання залежить стабільність національної грошової одиниці. В той же час, валютне регулювання є однією з найбільш динамічних складових не тільки національної, а й світової валютно-фінансової системи. Від валютного курсу залежить платіжний баланс країни, розвиток зовнішньої торгівлі, рух довгострокових та короткострокових капіталів.

Підписання в 1992 р. статті Угоди Міжнародного валютного фонду та приєднання до цієї міжнародної організації для України стало початком організації національної валютної системи. Згодом, після проведення грошової реформи та введення в обіг національної валюти, Україна прийняла зобов'язання за ст. VIII Статуту Міжнародного валютного фонду, що свідчило про міжнародне офіційне визнання гривні як конвертованої валюти за поточними операціями.

Валютне регулювання можна розглядати як форму реалізації валютної політики держави. Валютна політика - сукупність заходів держави, що здійснюється у сфері міжнародних валютних та інших економічних відносин відповідно до поточних і стратегічних цілей [11]. Таким чином, можна стверджувати, що валютна політика впливає на валютне регулювання та

валютний контроль. З метою підтримки стабільності національної валюти держава повинна здійснювати комплекс цілеспрямованих дій з формування або зміни суспільних відносин, що склалися з приводу валютних цінностей за допомогою застосування правових і економічних заходів впливу [11].

Валютне регулювання та валютний контроль ґрунтується на: Конституції України, Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю», Законі України «Про Національний банк України», Законі України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» та цілій низці нормативно-правових актів Національного банку України, що визначають правові засади організації валютного регулювання та валютного контролю.

Однак сучасне законодавство України не містить визначення основних категорій нашого дослідження. Тому вважаємо за потрібне навести визначення валютного регулювання та валютного контролю науковців.

На думку Джваги А.В., валютне регулювання – це система державного регулювання здійснення валютних операцій за допомогою юридичних і економічних заходів впливу на них [11].

Кібець Д.В. визначає валютне регулювання, як сукупність законодавчо встановлених засобів та інструментів, що використовуються уповноваженими на те органами держави для ефективної реалізації державної політики у валютній сфері, а також забезпечення стабільності національної валюти України та зростання вітчизняної економіки [26].

На думку Савлука М.І, валютне регулювання - це діяльність держави та уповноважених нею органів щодо регламентації валютних відносин економічних суб'єктів та їхньої діяльності на валютному ринку [27, с. 225].

О.А. Костюченко вважає, що валютне регулювання - діяльність держави, спрямована на регламентацію міжнародних розрахунків і на порядок здійснення операції із валютними цінностями [10].

Г.А. Тосунян та А.В. Ємелін під цією категорією розуміють комплекс здійснюваних державними органами правових заходів із метою створення й

забезпечення органів валютного регулювання та контролю, встановлення й проведення певного порядку здійснення операцій із валютними цінностями, забезпечення та захисту права власності на валютні цінності, регламентації міжнародних розрахунків, підтримання стабільності курсу іноземної валюти [28].

Валютне регулювання не може зводитися лише до підтримки певного співвідношення курсу національної та іноземних валют шляхом зміни попиту та пропозиції на ринку, а полягає також у створенні найбільш сприятливих умов для формування внутрішньої валютної системи, в організації порядку здійснення валютних операцій, у розв'язанні питань створення системи органів управління цією сферою та визначення їх компетенції. Тому визначати валютне регулювання як комплекс заходів, що покликаний підтримувати співвідношення курсу національної та іноземної валюти шляхом зміни попиту та пропозиції на ринку, є некоректним. Таким чином, аналіз запропонованих поглядів дозволяє висловити думку, що під валютним регулюванням слід розуміти діяльність держави в особі уповноважених нею органів (валютного регулювання і контролю) застосування адміністративних та економічних методів впливу на учасників валютних правовідносин щодо валютної політики в державі [20].

Таким чином, як зазначає Джвага А.В., валютне регулювання це спосіб впливу на суспільні відносини з приводу здійснення валютних операцій, тобто правова регламентація, а валютний контроль є однією з форм діяльності держави реалізації права, тобто застосування права [11].

Правовими засадами валютного регулювання є сукупність юридичних норм, які об'єднані у відповідні нормативно-правову акти різної юридичної сили та спрямовані на правове врегулювання валютних правовідносин [26].

Валютне регулювання слід розуміти як діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямовану на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями. Основними завданнями здійснення валютного регулювання та контролю є:

- 1) організація системи курсоутворення, захист та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;
- 2) регулювання платіжної функції іноземної валюти та інших іноземних інструментів, регламентація поточних операцій платіжного балансу;
- 3) організація внутрішнього валютного ринку;
- 4) регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;
- 5) регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;
- 6) встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;
- 7) забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок [33].

Отже, валютне регулювання можна визначити як правовий режим, що дозволяє учасникам валютних відносин здійснювати валютні операції за умови дотримання валютних обмежень та під контролем держави [20].

Ще, хотілося б навести думку Костюченко О.А., яка визначає, що валютне регулювання в державі, будучи нормативним, здійснюється укладенням міжнародних валютних угод та виданням нормативних актів у сфері валютних відносин, відіграє значну роль у здійсненні валютних відносин і визначення правового режиму операцій з валютними цінностями [10].

Щодо визначення валютного контролю, В.М. Кротюк визначає дану категорію як діяльність держави в особі органів валютного контролю, спрямовану на забезпечення дотримання валютного законодавства під час здійснення валютних операцій [29, с. 10].

В.С. Новосьолов валютний контроль розглядає як діяльність держави спрямовану на забезпечення валютного законодавства під час здійснення валютних операцій [30]. Однак, таке визначення звужує суб'єктів валютного контролю.

М.П. Кучерявенко вказує на те, валютний контроль - це діяльність держави та уповноважених органів із забезпечення дотримання валютного законодавства під час здійснення валютних операцій [31].

О.А. Костюченко визначає валютний контроль як систему контролю уряду за обміном іноземної валюти в країні, тобто регулювання обсягу готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу щодо інших валют [10, с. 158]. Але у даному випадку не повною мірою охоплений об'єкт валютного контролю - валютні операції пов'язані не тільки з обміном іноземної валюти.

О.Ю. Грачова розглядає валютний контроль як один із видів фінансового контролю, що здійснюється під час проведення валютних операцій [31, с.360].

В Україні загальні засади організації та здійснення валютного регулювання та валютного контролю встановлено Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Цим нормативно-правовим актом встановлено режим здійснення валютних операцій на території України, визначено загальні принципи валютного регулювання, повноваження державних органів і функції банків та інших фінансових установ України в регулюванні валютних операцій, права й обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю, відповідальність за порушення валютного законодавства, визначено на нормативному рівні поняття валютних цінностей та валютних операцій.

Однак, Кравченко Л.М. при аналізі Декрету приходять до висновку про існування ряду недоліків. По-перше відсутня класифікація валютних операцій, яка мала істотне значення для визначення правового режиму того чи іншого виду операцій. По-друге в Декреті не зазначені ні цілі, ні напрямки, ні форми, ні види валютного контролю. По-третє, чітко не визначена компетенція органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю [12].

Щодо визначення основних завдань валютного регулювання та валютного контролю, то і тут думки науковців розходяться. Так, Сулейманова С.Р до основних завдань валютного регулювання та валютного контролю відносить розвиток економіки й сприяння підвищенню рівня стабільності та міцності

національної грошової одиниці. Оскільки валютне регулювання може стимулювати або стримувати економічний розвиток у державі, воно має важливе значення в економічній політиці країни та тісно пов'язане з усією системою економічних відносин держави [34].

Кравченко Л.М. основним завданням валютного регулювання вважає захист національної валюти України та можливість учасників валютних правовідносин здійснювати валютні операції з урахуванням валютних обмежень та під контролем держави [12].

На нашу думку, головними завданнями валютного регулювання є:

- 1) захист національної валюти, що передбачає мінімізацію зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на її купівельну спроможність;
- 2) визначення оптимального режиму обмінного курсу національної валюти, спроможного збалансувати інтереси експортерів та імпортерів для ефективної участі країни у міжнародному поділі праці;
- 3) регламентування порядку використання іноземної валюти суб'єктами валютного ринку країни, що визначає динаміку його кон'юнктури, а відтак і стан обмінного курсу;
- 4) захист прав власності на валютні цінності, що є необхідною умовою ефективного руху валютного капіталу та розвитку валютного ринку країни;
- 5) визначення статусу національної валюти, що передбачає запровадження відповідного режиму її конвертованості для забезпечення стратегічних завдань розвитку національної економіки та її участі у світовому господарстві.

На думку багатьох науковців, валютне регулювання виконує наступний ряд функцій:

- 1) контрольну функцію. Частина контрольної діяльності перебуває в межах валютного регулювання. Це випадки, коли уповноважений орган виносять рішення або інший правовий акт індивідуального характеру, таким чином здійснюючи правову регламентацію конкретних валютних відносин [11];

2) соціально-економічна функція. За допомогою валютного регулювання держава реалізує гарантовані Основним законом права людини на достойний рівень життя, оплату праці тощо;

3) стимулююча функція. Здійснюючи валютне регулювання, держава створює орієнтири для розвитку або згортання виробничої діяльності;

4) створення позитивного іміджу держави на міжнародному рівні.

Принципи валютного регулювання – основоположні, непорушні засади (ідеї), які лежать в основі здійснення відповідної діяльності [26].

Основними поняттями теоретичної концепції валютного регулювання економіки мають бути науково обґрунтовані принципи, що покладені в основу формування системи валютного регулювання, серед яких визначається:

1) принцип цілісності та комплексності. Комплексність валютного регулювання на стадії його формування означає взаємозумовленість, взаємоузгодженість елементів його системи, їх однорідність і володіння властивостями всієї системи, оптимальність сполучення елементів і їх ефективність, що забезпечує її розвиток як єдиного цілого. Тобто взаємозв'язок валютного регулювання з елементами валютної політики та інструментами системи державного регулювання економіки в цілому;

2) принцип доцільності – забезпечення економічної безпеки України через дотримання макроекономічної безпеки, виключення невиправданого впливу держави та уповноважених органів на валютні операції резидентів і нерезидентів;

3) принцип гнучкого реагування – здійснення постійного моніторингу валютного ринку; координація дій на національному та світовому ринках;

4) безперервність контролю – вжиття своєчасних заходів щодо узгодження поточних операцій платіжного балансу, з регламентації банківських операцій з валютними цінностями;

5) принцип стабілізації – полягає у незмінності механізму дії валютного контролю в цілому, хоча би протягом року. Такий підхід буде однією із

закріплених законом гарантій дотримання прав і законних інтересів під контрольних суб'єктів;

6) принцип упорядкування – максимальна гармонізація економічних інтересів суб'єктів валютного ринку; пріоритет економічних заходів реалізації державної політики у сфері валютного регулювання;

7) принцип єдності – єдність зовнішньої та внутрішньої політики держави; єдність системи валютного регулювання та валютного контролю;

8) принцип справедливості – забезпечення державою захисту прав і економічних інтересів резидентів та нерезидентів при здійсненні валютних операцій;

9) стимулювання розвитку міжнародного економічного співробітництва з метою поліпшення інвестиційного клімату в країні та вирівнювання платіжного балансу.

Щодо форм валютного регулювання, то це питання вдало визначив Кібець Д.В. Він вказує на те, що форми валютного регулювання знаходять свій зовнішній вираз у діяльності уповноважених органів держави, яка спрямована на здійснення валютного регулювання в нашій країні [26].

На його думку, основними формами валютного регулювання є девальвація, ревальвація, валютна інтервенція, валютні обмеження, регулювання конвертованості валюти, регулювання облікових ставок Національного (центрального) банку, управління валютними резервами, регулювання платіжного балансу [26].

Щодо основної мети валютного контролю, то її можна визначити як забезпечення дотримання валютного законодавства у сфері здійснення валютних операцій, які виступають його об'єктом.

Згідно зі ст. 19 Господарського кодексу України, держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання, у тому числі й сфері валютного регулювання - за дотриманням суб'єктами господарювання вимог валютного законодавства [35].

Сьогодні до поняття «контроль» долучаються такі риси, як-то: здійснення перевірки раціональності, економічності й доцільності тих чи інших процесів управління та об'єктивної професійної обґрунтованості рішень, що виходять за межі правомірності [36].

Сутність контролю полягає в тому, що уповноважені на те органи та їх посадові особи, виконують організаційно-правові засоби та слідства, з'ясовують, відповідає або ні діяльність органів та осіб законам і встановленими перед ними завданнями; аналізують результати впливу суб'єктів управління на керовані об'єкти, відхилення від поставлених цілей та засобів їх досягнення; приймають міри по ї попередженню та притягнення до відповідальності винних осіб [6].

Стосовно визначення місця валютного контролю в системі державного контролю, одна група науковців вважають, що валютний контроль є самостійним видом спеціального державного контролю, а інші – що валютний контроль є різновидом фінансового контролю.

Хменушко І.В., відстоюючи концепцію валютного контролю як самостійного виду спеціального державного контролю, стверджує, що виділяється власний предмет валютного контролю, зокрема, будь-які валютні операції з валютними цінностями. На його думку, цей вид контролю має спеціальні завдання та цілі, а також характеризується наявністю власного методу, що дозволяє говорити про особливе місце валютного контролю в системі державного контролю [37, с. 32].

Новосьолов вважає, що валютний контроль є частиною, видом фінансового контролю, тому валютному контролю притаманні всі загальні ознаки фінансового контролю [38, с. 326].

Фінансовий контроль – це цілеспрямована діяльність законодавчих і виконавчих органів публічної влади і недержавних організацій, спрямована на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в ході мобілізації, розподілу і використання коштів централізованих і децентралізованих грошових фондів держави з метою найефективнішого соціально-економічного розвитку усіх суб'єктів фінансових правовідносин [6].

Серед основних напрямів валютного контролю можна виділити наступні:

- 1) контроль за відповідністю проведених валютних операцій чинному законодавству й наявності необхідних для них ліцензій і дозволів;
- 2) перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державною, а також зобов'язань із продажу іноземної валюти на внутрішньому ринку;
- 3) перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті;
- 4) перевірка повноти і об'єктивності обліку й звітності по валютних операціях, а також по операціях нерезидентів у валюті [39, с. 90].

У правовому забезпеченні валютного контролю можна виділити наступні ключові напрями:

- 1) організаційне забезпечення валютного контролю шляхом створення відповідних організаційних структур і наділення їхніми владними повноваженнями в межах покладених на них функцій у цій області, установлення взаємозв'язків між даними структурами;
- 2) визначення правових норм, що регулюють взаємини учасників валютних операцій між собою й з органами (агентами) валютного контролю, використання яких дозволить здійснювати валютний контроль найбільше ефективно;
- 3) встановлення засобів відповідальності за порушення норм валютного законодавства [39, с. 89].

Характерні особливості валютного контролю:

1. Валютний контроль є специфічним видом фінансового контролю (тому що валютні відносини складаються під час фінансової діяльності держави) оскільки виконує специфічну функцію управління в сфері фінансової діяльності держави. При цьому, він виступає як юридичною формою реалізації валютної політики держави.
2. Валютний контроль виступає одним із адміністративних засобів регулювання державною валютними відносинами
3. Валютний контроль має специфічні, притаманні лише йому завдання, серед яких: визначення відповідності проведених валютних операцій чинному

законодавству і наявності необхідних для них ліцензій і дозволів; перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті; перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України; перевірка повноти та об'єктивності обліку і документації стосовно валютних операцій, протидія легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

4. Валютний контроль має власний об'єкт та предмет: валютні операції та валютні цінності.

5. Здійснення валютного контролю зумовлюється шляхом діяльності у сфері валютного контролю спеціально створеної системи контролюючих суб'єктів

6. Контролюючими суб'єктами в галузі валютного контролю є державні органи та недержавні організації, які наділені відповідною компетенцією

7. Організації здійснення контрольних дій суб'єктів валютних правовідносин полягає в виокремленні певних видових форм валютного контролю, а саме система способів, які застосовуються контролюючими суб'єктами з метою виконання завдань та функцій валютного контролю

8. Валютному контролю притаманні всі принципи фінансового контролю: оперативність, нормативність, вторинність, а також специфічні особливості [6].

Валютний контроль (в широкому значенні) – специфічний вид фінансового контролю в галузі формування, розподілу, та використання публічних валютних фондів та в цілому у сфері обігу валютних цінностей, реалізація якого зумовлюється шляхом діяльності спеціально створеної системи контролюючих органів – органів та агентів валютного контролю направленої на дотримання встановленим правилам поведінки учасників валютних правовідносин. У вузькому значенні, під валютним контролем, слід розуміти діяльність спеціальних контролюючих суб'єктів в галузі валютного контролю, покликану на дотримання встановленим правилам поведінки учасників валютних відносин [6].

Правова форма контролю в сфері обігу валютних цінностей виступає однією з гарантій дотримання встановлених правил обігу валютних цінностей та виконання зобов'язання щодо дотримання валютних обмежень [6].

Внутрішній зміст валютного контролю, визначається специфікою правових норм, що є юридичною базою для його здійснення. Він обумовлюється видом валютних правовідносин та відповідно колом контролюючих суб'єктів в галузі валютного контролю, специфікою змісту суб'єктивних прав та обов'язків учасників конкретних валютних правовідносин та фактичною діяльністю суб'єктів по здійсненню своїх прав та обов'язків [6].

Форма валютного контролю – сукупність конкретних способів і засобів організації здійснення контрольних дій суб'єктів валютних правовідносин обов'язків [22].

На підставі аналізу норм валютного законодавства та наукових літературних джерел в роботі зроблено висновок, що валютний контроль є самостійним видом державного контролю, оскільки, по-перше, він є функцією державного управління в сфері валютного регулювання, тобто валютний контроль забезпечує перевірку діяльності учасників валютних правовідносин для виявлення випадків порушень норм валютного законодавства; по-друге, валютний контроль є стадією управлінський дій держави, оскільки, наприклад, встановивши правило обов'язкового повернення валютної виручки резидентів в Україну, держава в особі органів та агентів валютного контролю відслідковує за рухом коштів по кожному зовнішньоекономічному контракту через систему паспортів угод; по-третє, валютний контроль в Україні здійснює спеціальна система органів державного управління, яка перебуває на стадії формування, а саме: Національний банк України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України та ін.; по-четверте, валютний контроль спрямований на забезпечення дотримання правил валютних операцій усіма учасниками валютного ринку, незалежно від того, чи це державні органи, чи суб'єкти підприємницької діяльності, чи фізичні особи обов'язків [12].

Звідси, Кравченко Л.М. визначає валютний контроль як діяльність державних органів або інших уповноважених державою суб'єктів, дії яких спрямовані на забезпечення дотримання норм валютного законодавства, що здійснюється з використанням специфічних форм та методів. Метою валютного контролю є забезпечення дотримання резидентами і нерезидентами валютного законодавства України при здійсненні валютних операцій. Основними завданнями валютного контролю є: перевірка відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству і наявності необхідних для них ліцензій і дозволів; перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті; перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України; перевірка повноти та об'єктивності звітності за валютними операціями. Об'єктом валютного контролю є дії резидентів та нерезидентів, що здійснюються ними по відношенню до валюти та валютних цінностей [12].

Метою валютного контролю є забезпечення додержання валютного законодавства під час здійснення валютних операцій, для досягнення мети валютного контролю органи валютного контролю в межах своєї компетенції визначають відповідність здійснюваних валютних операцій чинному законодавству і наявність необхідних для них ліцензій та дозволів; перевіряють виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою, а також зобов'язань про продаж іноземної валюти на внутрішньому ринку України; обґрунтованість платежів в іноземній валюті; перевіряють повноту й об'єктивність обліку та звітності з валютних операцій, а також з операцій нерезидентів у валюті України [10].

Як зазначає Джвага А.В. об'єктом валютного регулювання є суспільні відносини, що виникають з приводу здійснення валютних операцій [11]. Тоді, як ми вже зазначали вище, самі ж валютні операції виступають об'єктом валютного контролю. Тому вважаємо за необхідне дати визначення та розкрити таке поняття як «валютні операції».

Н.В. Сапожников, зазначає, що валютні операції може бути кваліфіковано не лише на операції з переходу права власності, а й на операції, пов'язані з самим правом володіння валютними цінностями (наприклад, право володіння іноземною валютою, що виникає у банку за депозитним вкладом) [40, с. 19].

На думку Воронової Л.К. валютні операції – складний правовий механізм, що являє собою вольові правомірні дії фізичних і юридичних осіб, спрямовані на досягнення правового наслідку, на встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків суб'єктів при здійсненні дій з валютою [31, с. 386].

Ємелін О.В. під валютними операціями визначає юридично значущі дії суб'єктів публічного та приватного права, як пов'язані, так і не пов'язані з укладанням угод, що призводять або до зміни суб'єкта прав на валютні цінності, або до транскордонного переміщення валютних цінностей [41, с. 45].

Крохіна Ю.О. під валютними операціями пропонує розуміти встановлену валютним законодавством сукупність дій резидентів та нерезидентів що здійснюються з валютою та валютними цінностями, як правило, у формі угод, характерною ознакою яких виступає рух валюти та валютних цінностей у вигляді переходу права власності на них або їх фізичне переміщення [22, с. 13].

На думку Артёмова М.М. під валютними операціями варто розуміти врегульовані національним та міжнародним законодавством угоди, а також інші дії, предметом яких є валюта і валютні цінності. [42, с. 13].

На думку Прокопчука С.І., валютні операції це угоди з валютними цінностями, пов'язані з переходом права власності і інших прав на валютні цінності чи з переміщенням валютних цінностей через митний кордон держави, що здійснюється при обов'язковій участі органів валютного контролю [39, с. 102].

Карманова Є.В. валютні операції визначає як урегульовані національним законодавством або міжнародними угодами операції з валютними цінностями [43, с. 208].

Кравченко Л.М. характеризує їх, як урегульовані національним законодавством чи іншими міжнародними договорами угоди та інші дії, предметом яких є валютні цінності [12].

Лучковська С.І. пропонує під валютними операціями розуміти врегульовану нормами національного та міжнародного права дії та (або) правочини, що здійснюються між суб'єктами валютних відносин, істотною рисою яких є рух валютних цінностей у вигляді переходу права власності та інших прав на них, у тому числі використання в якості засобу платежу іноземної валюти, цінних паперів, платіжних документів, номінованих в іноземній валюті, та/або транскордонного переміщення валютних цінностей [44, с. 87].

Ми погоджуємося з визначенням Шевчика О.С., відповідно до якого валютні операції – це врегульовані нормами національного законодавства або міжнародно-правовими угодами вольові дії фізичних і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів), спрямовані на встановлення, зміну, припинення та реалізацію прав і обов'язків стосовно предметів, віднесених до валютних цінностей, а також дії з їх використання в якості засобу платежу або транскордонному переміщенню валютних цінностей [6].

Ознаки притаманні валютним операціям:

- 1) предметом валютних операцій виступають предмети матеріального світу, які законодавцем набули статусу валютних цінностей;
- 2) порядок проведення валютних операції встановлено нормами національного законодавства та/або міжнародно-правовими угодами;
- 3) валютні операції проводяться суб'єктами, які в залежності від правового статусу поділяються на резидентів та нерезидентів;
- 4) валютні операції являють собою вольові дії фізичних і юридичних осіб;
- 5) валютні операції здійснюються під контролем уповноважених державною суб'єктів (органами та агентами валютного контролю), що є виразом поєднання приватних та публічних інтересів при встановленні порядку здійснення валютних операцій;

б) валютні операції виражаються в діях фізичних і юридичних осіб, спрямованих на досягнення правового наслідку; на встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків суб'єктів;

7) валютні операції обумовлюються обігом валютних цінностей у вигляді переходу права власності та інших прав на них, у тому числі використання в якості засобу платежу, та/або транскордонного переміщення валютних цінностей [6].

Зміст валютних операцій встановлено національним валютним законодавством виходячи з тих дій, які визнаються в якості валютних операцій.

Так, в залежності від змісту виділяють наступні види валютних операцій:

а) операції пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій що здійснюються між резидентами у валюті України

б) операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності

в) операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України [6].

В залежності від суб'єктного складу валютні операції поділяються на три види:

А) валютні операції між резидентами та нерезидентами;

Б) валютні операції між резидентами;

В) валютні операції між нерезидентами;

В залежності від предмета регулювання валютні операції можна поділити на наступні групи:

1) валютні операції з валютою України (окрім операції між резидентами у валюті України);

2) валютні операції з платіжними документами та іншими цінними паперами, вираженими у валюті України (окрім операцій з цими валютними цінностями між резидентами);

3) валютні операції з іноземною валютою;

- 4) валютні операції з платіжними документами та іншими цінними паперами, вираженими у іноземній валюті;
- 5) валютні операції з банківським металами;

В залежності від форми здійснення – валютні операції можуть бути готівковими та безготівковими.

Правовий режим валютних операцій - поєднання різних способів правового регулювання (дозволів, заборон, позитивних обов'язків), що створює особливу спрямованість державного впливу на відносини, які виникають у зв'язку із здійсненням валютних операцій [11].

Захисні заходи у сфері валютних відносин - введення обмежень або встановлення особливого порядку здійснення валютних операцій, коли рух валютних цінностей, у тому числі рух капіталу, між Україною та іншими країнами, перешкоджає виконанню міжнародних зобов'язань України або застосуванню економічних санкцій, введених Урядом України на основі законів України щодо держав, що застосовують заходи, які порушують економічні інтереси України [11].

Встановлюючи порядок здійснення валютних операцій та правил обігу валютних цінностей, держава адміністративним шляхом здійснює вплив на поведінку учасників ринку за допомогою законів та нормативних актів, і тим самим держава спрямовує розвиток ринку у таких основних напрямках регулювання:

- 1) процедур випуску та обігу фінансових активів;
- 2) різних видів фінансової діяльності, таких як торгівля фінансовими активами, валютними цінностями надання кредитних, страхових послуг, емісійна діяльність тощо;
- 3) діяльності конкретних фінансових інститутів (комерційних банків, страхових інвестиційних компаній, пенсійних фондів та інших посередників
- 4) діяльність іноземних учасників ринку [12].

РОЗДІЛ 2

СУБ'ЄКТИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Кабінет Міністрів України як суб'єкт валютного регулювання

Основи організації та здійснення валютного регулювання та контролю, а також повноваження державних органів у сфері валютного регулювання та контролю визначені Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [5].

В Україні в цілому склалася складна багаторівнева система органів валютного регулювання. Специфіка побудови системи вищезазначених органів полягає в тому, що функції та повноваження валютного регулювання розподілені між декількома органами. Головним органом цієї системи виступає Національний банк України [12].

В. Д. Чернадчук, аналізуючи правові засади валютного регулювання в Україні, вказує, що державними органами, відповідальними за здійснення валютного регулювання в Україні, «є Кабінет Міністрів України та Національний банк України» [45, с. 72]. Такої ж позиції дотримується Ю. В. Ващенко [46, с. 293].

Кожен суб'єкт валютних правовідносин володіє валютно-правовим статусом. Кожен має два таких статуси: загальний та спеціальний. Загальний характеризує категорію суб'єкта правовідносин (загальний валютно-правовий статус резидентів і тд). Спеціальний статус належить конкретному суб'єктові валютного права, тобто він конкретизує загальний (наприклад, особливий валютно-правовий статус громадян України в межах загального валютно-правового статусу резидентів) [11].

Загальний валютно-правовий статус Кабінету Міністрів України визначається відповідними нормативно-правовими актами: Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

Кабінет Міністрів України (Уряд України) є вищим органом у системі органів виконавчої влади [47]. Діяльність Кабінету Міністрів України у сфері валютного регулювання, у першу чергу, ґрунтується на наданих Конституцією повноваженнях щодо забезпечення економічну самостійності України та забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики [48].

Визначаючи загальний валютно-правовий статус суб'єкта валютного регулювання, неможливо не зазначити принципи на яких будується його діяльність. Так, діяльність Кабінету Міністрів, в тому числі у сфері валютного регулювання, ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [47].

Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері економіки та фінансів являються одними з найпріоритетніших. Про це говорить навіть розміщення цих повноважень у нормативно-правових актах, що стосуються діяльності Кабінету Міністрів.

Уряд України здійснює валютне регулювання, відштовхуючись від наступних наданих йому повноважень у сфері економіки та фінансів:

- забезпечення проведення державної економічної політики, здійснення прогнозування та державного регулювання національної економіки;
- забезпечення здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності;
- забезпечення проведення державної фінансової та податкової політики, сприяє стабільності грошової одиниці України;
- розроблення проектів законів про Державний бюджет України та про внесення змін до Державного бюджету України, забезпечення виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає

Верховній Раді України звіт про його виконання; приймає рішення про використання коштів резервного фонду Державного бюджету України;

- обслуговує державний борг України, приймає рішення про випуск облігацій державних внутрішніх та зовнішніх позик;

- забезпечує проведення зовнішньоекономічної політики України, здійснює в межах, визначених законом, регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- бере участь у складанні платіжного балансу та організовує роботу із складання зовнішньоторговельного балансу України, забезпечує раціональне використання державних валютних коштів;

- виступає гарантом щодо позик, які у визначених законом про Державний бюджет України межах надаються іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями, а в інших випадках - відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [47].

Валютно-правове регулювання Кабінет Міністрів України здійснює шляхом прийняття нормативно-правових актів, що в основному мають нормативний характер. Велика роль Уряду України в розробці проектів актів валютного законодавства України. Уряд має в розпорядженні надзвичайно великі можливості впливу на всі інші державно-владні структури, у тому числі й на парламент. Кабінет Міністрів України здійснює значний вплив на сферу, що традиційно вважалася сферою виняткової компетенції Верховної Ради України, а саме визначає перспективу здійснення заходів в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави.

Слід відзначити, що Кабінет Міністрів України відіграє роль не лише в регулюванні валютних відносин, йому властива також контрольна функція. Л. А. Савченко зазначає, що до одним із основних завдань державного контролю є перевірка виконання вимог законодавства, а також законності рішень, які приймають державні органи та їх посадові особи [49, с. 44].

Слід відзначити, що Закон України «Про Кабінет Міністрів України» не розмежовує регуляторні та контрольні функції Кабінету Міністрів України у

сфері валютних правовідносин, закріплюючи його повноваження лише з валютного регулювання, а також з управління валютно-фінансовою діяльністю у відносинах України з іноземними державами. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» визначає повноваження Уряду України також лише з валютного регулювання. Так, відповідно до ч. 2 ст. 11 названого Декрету, Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання: визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України; бере участь у складанні платіжного балансу України; забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей; забезпечує формування та виступає розпорядником Державного валютного фонду України; визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються у торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються у неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України [5].

Аналізуючи норми Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», можна назвати таке повноваження Уряду України з валютного регулювання, як прийняття нормативно-правових актів з цього питання. У процесі валютного регулювання Кабінет Міністрів України видає нормативно-правові акти у формі постанов, а також акти, що мають ненормативний характер, у формі розпоряджень. Стаття 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» встановлює, що Кабінет Міністрів України на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, видає обов'язкові для виконання акти – постанови і розпорядження. Акти Кабінету Міністрів України нормативного характеру видаються у формі постанов Кабінету Міністрів України; акти з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень. Акти Кабінету Міністрів України, які відповідно до закону є

регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [47].

До актів валютного регулювання Уряду України можна віднести також правові акти управління, що мають індивідуально-правовий характер, під якими в науковій літературі розуміють юридично владні, прийняті шляхом одностороннього волевиявлення повноважного суб'єкта владних повноважень (органу виконавчої влади, його посадової особи) акти, що мають передбачену законодавством форму, спрямовані на встановлення правових норм, виникнення та зміну правових відносин з метою здійснення завдань і функцій у сфері виконавчої влади.

Невід'ємним правом Кабінету Міністрів України як учасника валютних правовідносин є здійснення усіх видів валютних операцій, які регулює Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [11].

Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» не закріплює за Урядом України контрольні повноваження у сфері валютних правовідносин.

На думку Джваги А.В., Уряд України має забезпечувати координацію діяльності у сфері валютного контролю органів державної влади, що є органами валютного контролю, а також їх взаємодію з Національним банком України; забезпечувати взаємодію професійних учасників ринку цінних паперів, органів державної фіскальної служби України як агентів валютного контролю з Національним банком України. На її думку, Кабінет Міністрів України має виконувати також контрольну функцію у сфері валютних відносин через органи виконавчої влади та інших суб'єктів валютного контролю, що наділені спеціальними повноваженнями зі здійснення цього виду діяльності. Кабінет Міністрів України має розмежовувати функції між органами валютного контролю і забезпечувати їх взаємодію між собою, а також делегувати свої повноваження органу валютного контролю. Проте він не може здійснювати

перевірки окремих валютних операцій, застосовувати заходи відповідальності до правопорушників у цій сфері [11].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що єдиного нормативно-правового акта, що регламентує права й обов'язки Кабінету Міністрів України як органу валютного регулювання, не існує. Правовий статус Кабінету Міністрів України в цій сфері закріплюється як мінімум у трьох різних законодавчих актах України: Конституції України, Законі України «Про Кабінет Міністрів України», Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», - але в жодному з них немає чіткого переліку валютно-правових повноважень Кабінету Міністрів України.

В той же час повноваження Кабінету Міністрів України як органу валютного регулювання, крім вищезазначених нормативно-правових актів, встановлені також іншими законами України, зокрема Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Згідно з цим Законом Кабінет Міністрів України, зокрема, забезпечує складання зведеного валютного плану України та приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України.

2.2. Національний банк України як суб'єкт валютного регулювання та валютного контролю

Особливістю валютно-правового статусу Національного банку України є те, що він є органом валютного регулювання й органом валютного контролю, та одночасно з цим на законодавчому рівні не визначений як орган державної влади.

Незважаючи на відсутність Національного банку України у переліку Конституції України серед державних органів, деякі науковці відносять цей суб'єкт до органів державної влади. Так, на думку Т. А. Латковської, Національний банк України є органом державної влади, виходячи зі змісту ст. 2 Закону України «Про Національний банк України [50, с. 33].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» від, Національний банк України (далі – Національний банк) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України [51].

Деякі автори розглядають Національний банк України як комплексний правовий інститут, який має особливу правову природу, що поєднує окремі риси органу державної влади та банківської установи. При цьому Національний банк України не є ні тим, ні іншим [52, с. 50].

С. А. Іванов підкреслив, що незалежність центрального банку від органів державної влади зовсім не означає, що він незалежний від держави з усіх питань: він має бути незалежний тільки з питань захисту й забезпечення стійкості національної грошової одиниці. Хоча роль такої незалежності не можна переоцінити [53, с. 28]. Так, на думку М. О. Колядинського, незалежний центральний банк – це один із засадничих принципів побудови верхнього рівня банківської системи ринкового типу [54, с. 26].

Наявність чи відсутність управлінських факт не дає права стверджувати про організаційно-правовий статус юридичної особи. Одна з найголовніших ознак державного органу є його фінансування власником. У випадку Національного банку, власником майна останнього виступає держава, однак вона його не фінансує. Центральний банк України здійснює власні витрати за рахунок власних коштів. Цей факт виключає можливість віднесення даного суб'єкта до органів державної влади.

В той же час, Національний банк України наділений владними повноваженнями у сфері валютних відносин: видання та затвердження нормативно-правових актів з питань валютного регулювання та валютного контролю, ліцензування банків та інших небанківських фінансових установ, здійснення контрольних повноважень у сфері валютних відносин.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені та діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України. Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності та спеціалізацію за видами послуг. Національний банк України визначає види спеціалізованих банків і порядок набуття банком статусу спеціалізованого [55].

Регулювання діяльності спеціалізованих банків центральний банк України здійснює через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банківське регулювання та банківський нагляд Національний банк України здійснює відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України. Він визначає особливості регулювання та нагляду за банком, що має статус Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, з урахуванням специфіки його діяльності.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги та відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [55].

Банк з іноземним капіталом – банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше ніж 10 відсотків [55].

Діяльність Національного банку України регламентовано Законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», Декретом КМУ —Про систему валютного регулювання і валютного контролю», а також Податковим та Бюджетним кодексами України. При цьому одні нормативно-правові акти регулюють саме банківську діяльність, інші – лише окремі її аспекти.

Свої функції та повноваження, передбачені чинним законодавством України, Національний банк України здійснює незалежно від інших органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому відповідно до ст. 51 Закону України «Про Національний банк України» №679-XIV, він підзвітний Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень [51].

Підзвітність означає [51]:

- 1) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку Верховною Радою України за поданням Президента України;
- 2) призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради Національного банку;
- 3) призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради Національного банку;
- 4) доповідь Голови Національного банку Верховній Раді України про діяльність Національного банку;
- 5) надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі.

Національний банк України щоквартально надає інформацію Президенту України, Кабінету Міністрів України та Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності щодо безготівкової емісії у відповідному періоді, а саме [51]:

- проведення операцій з рефінансування банків;
- проведення інтервенцій на міжбанківському валютному ринку;
- проведення операцій на фондовому ринку.

Національний банк України має право подавати Президенту України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України. Національний банк щорічно подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України: до 15 березня – прогностичні монетарні показники на наступний рік; до 1 квітня – інформацію про розрахунок частини

прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України; до 1 вересня – інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до Державного бюджету України [51].

Основною метою діяльності Національного банку України у сфері валютного регулювання та валютного контролю є захист і забезпечення стабільності національної валюти. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про Національний банк України», при виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі [51].

Аналізуючи нормативно-правові акти України з питань діяльності Національного банку України, можна зробити висновок, що йому властиві регулювання та нагляд, а норми Закону України «Про Національний банк України» регламентують загальні засади їх реалізації. Т.А. Ладковська відзначила, що новим кроком на шляху розвитку банківського нагляду, що здійснюється Національним банком України, є впровадження нового наглядового інструменту – інституту кураторства банківської установи. Цей інструмент нагляду значно поширений у банківській практиці зарубіжних країн (особливо Західної Європи). Куратором банківської установи визнається службова особа центрального банку, до компетенції якої входить здійснення нагляду (побудова процесу нагляду) в територіальному представництві центрального банку за однією або декількома банківськими установами. Куратор (керівник сектора, відділу) може очолювати групу фахівців (сектор, відділ), які забезпечують здійснення нагляду за цією банківською установою [50, с. 120].

Законом України «Про Національний банк України» регламентується його повноваження зі здійснення певних видів банківських операцій. Так, зокрема, відповідно до ст. 42 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк для забезпечення виконання покладених на нього функцій здійснює такі операції: надає кредити комерційним банкам для підтримки

ліквідності; здійснює дисконтні операції з векселями і чеками; купує (крім купівлі в емітента) та продає цінні папери в установленому законодавством порядку; купує та продає валютні цінності з метою монетарного регулювання; розміщує золотовалютні резерви самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення валютних операцій, виконує операції із золотовалютними резервами України з банками тощо [51].

Виходячи з назви, Національний банк України є банківською установою, проте отримання прибутку не є метою його діяльності. Хоча в Законі України «Про Національний банк України» передбачено, що він здійснює свої витрати за рахунок власних доходів. Тобто норма, яка закріплює, що отримання доходу не є метою діяльності Національного банку України, не забороняє йому мати такого доходу, який витрачається на власні потреби Національного банку.

Національний банк України як орган валютного регулювання та валютного контролю має владні повноваження у сфері валютного регулювання та валютного контролю. Так, зокрема, відповідно до ст. 44 Закону України «Про Національний банк України», Національний банк діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль [51].

До його компетенції у сфері валютного регулювання та контролю належать [51]:

- 1) видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;
- 2) видача та відкликання ліцензій, здійснення контролю, у тому числі шляхом здійснення планових і позапланових перевірок, за діяльністю банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій, в частині дотримання ними валютного законодавства;
- 3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;
- 4) встановлення порядку проведення обов'язкового продажу та розміру надходжень в іноземній валюті, що підлягають обов'язковому продажу;

- 5) зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- 6) застосування мір відповідальності до банків, юридичних та фізичних осіб (резидентів та нерезидентів) за порушення правил валютного регулювання і валютного контролю.

Відповідно до ст. 45 цього самого Закону, Національний банк визначає структуру валютного ринку України та організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання [51].

Відповідно до ст. 46 цього самого Закону, Національний банк проводить дисконтну та девізну валютну політику і застосовує в необхідних випадках валютні обмеження. Національний банк здійснює дисконтну валютну політику, змінюючи облікову ставку Національного банку для регулювання руху капіталу та балансування платіжних зобов'язань, а також коригування курсу грошової одиниці України до іноземних валют. Національний банк здійснює девізну валютну політику на підставі регулювання курсу грошової одиниці України до іноземних валют шляхом купівлі та продажу іноземної валюти на фінансових ринках [51].

Необхідно відмітити, що обов'язковість нормативно-правових актів Національного банку України для фізичних осіб є непрямою. Так, коли фізична особа користується послугами з обміну валют банків чи небанківських фінансових установ, то вона вступає у цивільні, а не в банківські правовідносини. Одночасно з цим створюються банківські правовідносини між фінансовою установою та Національним банком України з приводу проведення валютних операцій. У випадку допущення порушень під час надання послуг з обміну валют, Національний банк України має право застосувати до банку/небанківської фінансової установи відповідні фінансові санкції.

Фінансова відповідальність визначена у фінансово-правових нормах, які є охоронними і містять у своїй структурі фінансово-правові санкції. Так, наприклад, відповідно до п. 2 ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» резидентів,

нерезидентів, винних у порушенні правил валютного регулювання і валютного контролю, застосовуються фінансові санкції [5].

Відповідно до п. 2 Положення про валютний контроль, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 08.02.2000 р. № 49, здійснення банками або іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку операцій з валютними цінностями, що передбачені пунктом 2 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», без одержання генеральної ліцензії Національного банку тягне за собою накладення штрафу в сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установлених Національним банком на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків [56].

Здійснення резидентами та нерезидентами операцій з валютними цінностями, що потребують одержання ліцензії Національного банку згідно з пунктом 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», без одержання індивідуальної ліцензії Національного банку тягне за собою накладення штрафу в сумі, еквівалентній сумі зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів, установлених Національним банком на день здійснення таких операцій, за винятком [56]:

- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами – резидентами іноземної валюти на суму, що визначається Національним банком;
- вивезення, переказування і пересилання за межі України фізичними особами – резидентами та нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними в Україну на законних підставах;

- платежів в іноземній валюті, що здійснюються резидентами за межі України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав, за винятком оплати валютних цінностей та за договорами (страховими полісами, свідоцтвами, сертифікатами) страхування життя);
- платежів в іноземній валюті за межі України у вигляді процентів за кредити, доходу (прибутку) від іноземних інвестицій;
- вивезення за межі України іноземної інвестиції в іноземній валюті, раніше здійсненої на території України, в разі припинення інвестиційної діяльності;
- платежів в іноземній валюті за межі України у вигляді плати за послуги аеронавігаційного справляється (Євроконтроль) Європейською відповідно обслуговування організацією до з повітряних безпеки Багатосторонньої угоди суден, що аеронавігації про сплату маршрутних зборів, укладеної в м. Брюссель 12.02.1981 р., та інших міжнародних договорів;
- відкриття фізичними особами – резидентами рахунків в іноземній валюті на час їх перебування за кордоном;
- відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками за межами України;
- відкриття в закордонних банках рахунків в іноземній валюті дипломатичними, консульськими, торговельними та іншими офіційними представництвами України за кордоном, які мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філіями та представництвами підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності.

Торгівля іноземною валютою банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку без одержання ліцензії Національного банку та (або) з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених Національним банком, тягне за собою накладення штрафу в сумі, еквівалентній сумі (вартості) зазначених валютних цінностей, перерахованій у валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют та банківських металів,

установленим Національним банком на день здійснення таких операцій, з виключенням або без виключення банку з Державного реєстру банків [56].

Невиконання уповноваженими банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів з метою забезпечення виконання зобов'язань резидентів, які впливають з абзаців четвертого, п'ятого, шостого підпункту «а» пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», тягне за собою позбавлення генеральної ліцензії Національного банку на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) іноземної валюти, що була зафіксована у дорученні резидента [56].

При дослідженні правового статусу Національного банку України необхідно мати на увазі, що Національний банк України є органом валютного регулювання та органом валютного контролю одночасно, а це означає, що треба розмежовувати нормативні акти, які він видає, на акти валютного регулювання й акти валютного контролю.

Як зазначає Джвага А.В., до актів валютного регулювання належать нормативно-правові акти, тобто акти, що встановлюють порядок здійснення валютних операцій. До актів органів валютного контролю відносять правові акти, що мають ненормативний характер, тобто індивідуально-правові акти. Ці акти приймають у процесі здійснення валютного контролю [11].

Виходячи з цього, Національний банк України, видаючи нормативно-правові акти, виступає як орган валютного регулювання, а приймаючи індивідуально-правові акти при проведенні перевірок — як орган валютного контролю. Індивідуально-правові акти готують департаменти й інші підрозділи центрального банку України, що здійснюють контрольні функції у сфері валютних правовідносин, тоді як нормативні акти приймаються в ускладненому порядку.

Відповідно до закону, Національний банк України може брати участь в капіталі та діяльності міжнародних організацій, які займаються розвитком

співпраці в грошово-кредитній, валютній, банківській сферах, у тому числі між центральними банками іноземних держав. Водночас, слід відмітити, статутний капітал та інше майно центрального банку України мають статус державної власності, а останній здійснює повноваження з володіння, користування та розпорядження цим майном, включаючи золотовалютні резерви.

Національний банк України виступає представником України у взаємовідносинах з центральними банками інших країн, а також у міжнародних банках та інших міжнародних валютно-фінансових організаціях, наприклад у Міжнародному валютному фонді.

Основу фінансової діяльності Національного банку України складає встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та його оприлюднення. З цією метою Національний банк України використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування та застосовує інші інструменти регулювання грошової маси в обігу.

До функцій Національного банку також відноситься ліцензування банківської діяльності, ліцензування небанківських фінансових установ, які мають намір стати учасниками платіжних систем. Центральний банк України здійснює постійний нагляд за дотриманням фінансовими установами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України, встановлених ним обов'язкових нормативів за допомогою проведення перевірок.

Так, п. 8 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» до функцій Національного банку відносить, крім усього іншого, банківське регулювання та нагляд. Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду врегульовано Законом України «Про Національний банк України» (розділ X) [51], Законом України «Про банки і банківську діяльність» (розділ IV) [55], а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Банківський нагляд – система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [51].

Повноваження Національного банку в сфері валютного регулювання можна класифікувати наступним чином: нормотворчі, розпорядчі та контрольно-репресивні. Нормотворчі повноваження Національного банку в сфері валютного регулювання законодавчо закріплені і надають йому право приймати нормативно-правові акти, виконання яких є обов'язковим при здійсненні операцій на валютному ринку України та за її межами. Саме нормотворчі повноваження дозволяють надавати рішенням Національного банку України статусу загальнообов'язкових правил поведінки шляхом їх закріплення в підзаконних нормативно-правових актах. Контрольно-репресивні повноваження Національного банку пов'язані зі здійсненням останнім контрольних заходів щодо припинення порушення валютного законодавства, а розпорядчі повноваження НБУ характеризуються здійсненням конкретних заходів, що спрямовані на встановлення та реалізацію валютної політики в державі [12].

На останок, хотілося б навести твердження Кравченко Л.М., яка зазначає, що аналіз повноважень Національного банку України в сфері валютного регулювання дає можливість зробити висновок, що його основними повноваження є розпорядчі. Це дає підстави стверджувати, що серед повноважень Національного банку переважають не репресивні заходи, а регулюючі, тобто розпорядчі, які спрямовані на підтримання курсу національної валюти та встановлення ліберальної валютної політики [12].

Таким чином, можна стверджувати, що Національний банк України є одним з органів валютного регулювання та валютного контролю. При цьому, маючи право державного регулювання валютних відносин і право розпорядження

державним майном, Національний банк України не визначається на законодавчому рівні як орган державної влади.

2.3. Правовий статус агентів валютного контролю

Поряд з органами державної влади, які здійснюють валютний контроль законодавством визначено й інших суб'єктів, які уповноважені реалізовувати валютний контроль. Такими суб'єктами є агенти валютного контролю.

У межах своєї компетенції агенти валютного контролю здійснюють контроль за проведенням валютних операцій резидентами і нерезидентами. Винятком можуть бути лише фінансові установи, які підконтрольні Національному банку України.

Відповідно до законодавства, агентами валютного контролю є уповноважені банки, небанківські фінансові установи, які отримали генеральну ліцензію Національного банку та національний оператор поштового зв'язку, який також отримав генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій.

З метою забезпечення взаємодії між агентами валютного контролю, Національний банк України виступає як координаційний орган у сфері валютного контролю. Звісно ж, повноваження агентів валютного контролю неоднакові, що пояснюється різною сферою їх діяльності. Проте Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» встановлює єдиний правовий статус усіх агентів валютного контролю.

Для чіткого розмежування суб'єктів, що уповноважені здійснювати валютний контроль на органи валютного контролю та на агентів валютного контролю, пропонуємо проводити розмежування за такими рисами [6]:

1. В залежності від мети створення чи існування самого суб'єкту, що уповноважений здійснювати валютний контроль. Органи валютного контролю, незалежно від відомчої належності та підпорядкування, створюються спеціально для виконання певних заздалегідь обумовлених та чітко встановлених функцій –

зокрема здійснення функцій валютного контролю, для чого і наділені відповідним власними повноваженнями. Органи валютного контролю мають державну природу походження – створюється на підставі закону чи іншого нормативно-правового акту органів державної влади, мають державне фінансування та ін.

Виконання функцій валютного контролю агентами не було обумовлено метою створення чи снування самого суб'єкту, а є наслідком доручення або зобов'язання, що є наслідком отримання генеральної ліцензії від Національного банку України на проведення даними суб'єктами валютних операцій. Агенти валютного контролю є господарюючими суб'єктами і виконання ними функцій з державного контролю, виходячи з їх правової природи, їм не притаманно.

2. В залежності від правового статусу як суб'єкта валютного контролю. При здійсненні функцій валютного контролю, орган валютного контролю є самостійним, його контрольна діяльність не виступає об'єктом контролю з боку органів валютного контролю іншої підвідомчості. Враховуючи те, що виконання функцій валютного контролю обумовлено наслідком отримання Національного банку генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, то агенти валютного контролю автоматично виступають підконтрольними суб'єктами НБУ, виступають одночасно активними та пасивними учасниками валютних правовідносин.

3. В залежності від обсягу та змісту повноважень відносно виконання функцій валютного контролю. Органи валютного контролю мають доволі широке коло повноважень, надане для виконання функцій валютного контролю. Зокрема, органи валютного контролю, в межах своїх повноважень мають право: а) видавати нормативні акти в сфері встановлення порядку проведення валютних операцій, здійснення валютного контролю; б) застосовувати до порушників валютного законодавства відповідні санкції; в) застосовувати з метою виявлення порушень валютного законодавства спеціальні контрольні методи (перевірку, ревізію).

Агенти валютного контролю, у порівнянні з органами валютного контролю, мають обмежене коло повноважень у сфері валютного контролю. Зокрема, агенти валютного контролю: а) не уповноважені видавати нормативні акти в сфері встановлення порядку проведення валютних операцій, здійснення валютного контролю; б) не уповноважені застосовувати до порушників валютного законодавства відповідні санкції; в) виявлення порушень валютного законодавства не є самою ціллю діяльності агентам валютного контролю, а відтак агенти валютного контролю не уповноважені здійснювати для виявлення порушень спеціальних контрольних методів, як перевірка, ревізія, вони обмежуються застосуванням спостереження, обліку та аналізу відносно валютних операцій, що проводяться через їх установи [6].

Так, на відміну від органів валютного контролю, агенти не мають права на застосування санкцій за порушення валютного законодавства, і тим паче — на видання нормативно-правових актів. Компетенція агентів валютного контролю визначається повноваженнями щодо контролю за валютними операціями, що проводять резиденти та нерезиденти. Зміст діяльності агентів — запобігання проведенню резидентами і нерезидентами незаконних валютних операцій та/або інформування агентами у встановленому законом порядку відповідні державні органи про порушення та додержання ними актів органів валютного контролю.

Основними напрями валютного контролю є [11]:

- визначення відповідності здійснюваних валютних операцій чинному законодавству України та наявності необхідних для них ліцензій і дозволів;
- перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті, а також зобов'язань з продажу іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку;
- перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті;
- перевірка повноти й об'єктивності обліку та звітності за валютними операціями резидентів та нерезидентів.

Уповноважені банки в межах своєї компетенції мають право:

- перевіряти всі документи, пов'язані зі здійсненням ними функцій валютного контролю;

– отримувати необхідні документи і відомості з питань, що виникають під час перевірки.

Агенти валютного контролю мають право на витребування та одержання від резидентів та нерезидентів документів (або їх копій), пов'язаних з проведенням валютних операцій, відкриттям і веденням рахунків, таких як: документи, що засвідчують особу фізичної особи; про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця; документи, що засвідчують статус юридичної особи; свідоцтво про реєстрацію платника податку; документи, що засвідчують права осіб на нерухоме майно; документи, що є основою для проведення валютних операцій; паспорт угоди та ін.

У паспорті угоди містяться основні відомості про угоду, порядок сплати переказування іноземної валюти та низка інших документів, що дає змогу уповноваженому банку:

- здійснювати контроль за валютною експортною виручкою та правильністю застосування норм валютного законодавства;
- перевіряти повноту й об'єктивність обліку та звітності за валютними операціями;
- призупиняти операції за рахунками в банках у разі здійснення валютних правопорушень;
- визначати відповідність валютних операцій чинному законодавству України та наявності ліцензій та дозволів на право здійснення валютних операцій;
- направляти до судових органів позови про визнання недійсними угод, що суперечать чинному валютному законодавству України.

Агенти валютного контролю мають право діяти тільки у певних рамках, так як визначено державним органом валютного регулювання. Так, агенти можуть витребувати тільки ті документи, які безпосередньо стосуються валютної операції. І навіть якщо необхідна лише обмежена інформація, тобто з частини документа, то може бути представлена завірена виписка з нього.

В той же час, перелік документів, які може вимагати агент валютного контролю, не є вичерпним. Так, відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний здійснювати до клієнтів високого ризику такі додаткові заходи [57]:

1) стосовно іноземної фінансової установи, з якою встановлюються кореспондентські відносини в порядку, визначеному відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу, який згідно з цим Законом виконує функції державного регулювання та нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу:

а) забезпечувати збір інформації про її репутацію, а також про те, чи була іноземна фінансова установа об'єктом застосування заходів впливу (санкцій) з боку органу, що здійснює державне регулювання та нагляд за її діяльністю у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;

б) встановлювати, які заходи здійснюються іноземною фінансовою установою для запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

в) з'ясовувати на підставі одержаної інформації достатність та ефективність заходів, які здійснює іноземна фінансова установа щодо боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення;

г) відкривати кореспондентські рахунки іноземній фінансовій установі та в іноземних фінансових установах з дозволу керівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу;

2) стосовно національних, іноземних публічних діячів та діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, їх близьких осіб або

пов'язаних з ними осіб (пов'язаними особами є особи, з якими члени сім'ї національних, іноземних публічних діячів та діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях мають ділові або особисті зв'язки, а також юридичні особи, кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є такі діячі чи їх члени сім'ї або особи, з якими такі діячі мають ділові або особисті зв'язки):

а) виявляти відповідно до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу факт належності клієнта або особи, що діє від його імені, до зазначеної категорії клієнтів під час здійснення ідентифікації, верифікації та у процесі їх обслуговування, а також те, чи є вони кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) або керівниками юридичних осіб;

б) встановлювати з дозволу керівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу ділові відносини з такими особами;

в) до чи під час встановлення ділових відносин вживати заходів для з'ясування джерел походження коштів таких осіб на підставі отриманих від них документів та/або інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою), що підтверджують джерела походження їх активів, прав на такі активи тощо;

г) проводити з урахуванням рекомендацій відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу, який згідно з цим Законом виконує функції державного регулювання та нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу, первинний фінансовий моніторинг фінансових операцій, учасниками або вигодоодержувачами яких є такі особи, у порядку, визначеному для клієнтів високого ризику;

д) проводити не рідше одного разу на рік уточнення інформації про клієнта.

Стосовно осіб зазначених вище, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, крім заходів встановлених цим пунктом, здійснюють заходи для встановлення факту про те, чи є така особа за договором (полісом) страхування життя вигодоодержувачем (вигодонабувачем). У разі встановлення факту про те, що така особа є вигодоодержувачем вигодонабувачем), до

здійснення страхової виплати за таким полісом про це інформується керівник суб'єкта первинного фінансового моніторингу та проводиться поглиблена перевірка клієнта-держателя такого страхового полісу, за результатами якої приймається рішення щодо інформування спеціально уповноваженого органу.

А відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», суб'єктами первинного фінансового моніторингу є [57]:

- банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем;
- товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;
- професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів);
- оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України.

Звісно, агенти валютного контролю та їх керівники піддаються тиску відповідальності, яка виходить з обов'язку зберігати відповідно до чинного законодавства України комерційну, банківську та службову таємницю, що стала їм відомою при здійсненні своїх повноважень. У зв'язку з цим ст. 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» необхідно доповнити положенням, яке визначатиме, які саме документи мають бути подані агентами валютного контролю в разі наявності інформації про порушення актів валютного законодавства України особою, що здійснює валютні операції [5].

Ці документи мають містити таку інформацію [5]:

- 1) відносно юридичної особи – найменування, ідентифікаційний номер платника податків, місце державної реєстрації, її юридичну та фактичну адреси,

зміст порушення з вказівкою порушеного нормативно-правового акта, дату здійснення і суму незаконної валютної операції або порушення;

2) відносно фізичної особи – прізвище, ім'я, по батькові, дані про документ, що засвідчує особу, адресу місця проживання, зміст порушення з вказівкою порушеного нормативно-правового акта, дату здійснення та суму незаконної валютної операції або вказаного порушення.

Такі документи уповноваженому банку як агенту валютного контролю нескладно буде отримати від особи, яка здійснює валютні операції, оскільки, відповідно до п 1.3 Правил здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні, затверджених постановою Правління Національного банку України від 29.12.2007 р. № 496, для здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх виплати в Україні фізична особа має подати до банку такі документи [58]:

- платіжне доручення або заяву на переказ готівки, або документ відповідної платіжної системи на відправлення переказу;
- паспорт або документ, що його замінює;
- документи, що підтверджують наявність підстав для здійснення переказу за межі України (далі – підтвердні документи).

Підтвердними документами для фізичних осіб – резидентів є договори (контракти), рахунки-фактури, листи-розрахунки чи листи-повідомлення юридичних осіб – нерезидентів, повноважних органів іноземних країн, листи адвокатів чи нотаріусів іноземних країн, позовні заяви, запрошення (виклики), документи про родинні стосунки та інші підтвердні документи, що використовуються в міжнародній практиці. Підтвердні документи (крім документів про родинні стосунки) повинні містити такі реквізити: повну назву і місцезнаходження отримувача, назву банку та реквізити рахунку, на який здійснюється переказ, назву валюти, суму до сплати, призначення платежу [58].

Для фізичних осіб – нерезидентів підтвердними документами є документи, що підтверджують джерела походження готівки.

У Законі України «Про банки і банківську діяльність», що банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. До банківських послуг належать [55]:

- залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банківські послуги дозволено надавати виключно банку. Таким, чином здійснюючи операції в іноземній валюті уповноважений банк виступає агентом валютного контролю.

Хотілося б відмітити, що серед усіх агентів валютного контролю уповноважені банки мають головну роль у системі фінансового посередництва, маючи перевагу над іншими фінансовими посередниками за економічним потенціалом.

Є.О. Алісов зазначав, що в змісті поняття уповноваженого банку робить акцент на те, що уповноваженим банком може бути визнана і небанківська установа за умови отримання ліцензії Національного банку України на право здійснення валютних операцій [19, с. 156].

Складність правового статусу уповноважених банків характеризується суперечними обов'язками захищати права клієнтів та інтереси держави. Проте уповноважені банки мають право вимагати надання їх клієнтами визначених законодавством України документів при здійсненні валютних операцій.

У своїй діяльності з валютного контролю уповноважені банки керуються Законом України «Про банки і банківську діяльність», Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», постановами Правління Національного банку України, наприклад, постановою Правління Національного банку України «Про затвердження

Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах».

Варто також зупинитися на національному операторі поштового зв'язку, який відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» належить до агентів валютного контролю в умовах сучасної валютної політики України. Відповідно до п. 65 Правил надання послуг поштового зв'язку, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2009 р. № 270, Національний оператор поштового зв'язку має право здійснити міжнародний переказ грошей (поштовий переказ) в іноземній валюті або в національній валюті в установленому законодавством порядку. Сума плати за пересилання міжнародного поштового переказу подається відправником лише в національній валюті. У разі подання для пересилання поштового переказу, сума якого підлягає фінансовому моніторингу, оператором поштового зв'язку проводиться ідентифікація особи відповідно до законодавства [59].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми валютного регулювання та валютного контролю факторингової діяльності в Україні

За останні роки ринок фінансових послуг піддався значним змінам, як з економічної, так і правової точки зору. Затвердження Кабінетом Міністрів України Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів) Постановою від 07.12.2016р. №913 та прийняття Правлінням Національного банку України Постанови від 21.12.2017р. №137, яким, зокрема було викладено у новій редакції Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам та національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, зумовило приведення діяльності суб'єктів господарювання на ринку фінансових послуг до європейських стандартів та водночас відкинуло за межі цього ринку тих, хто здійснював на ньому недобросовісну діяльність.

Однак досі залишаються не врегульованими деякі питання діяльності фінансових установ, що, у свою чергу, спричиняє негативні наслідки у вигляді застосування санкцій до суб'єктів господарювання з боку держави.

Так досі залишається відкритим питання валютного регулювання надання послуг з факторингу, що, зокрема, є перешкодою для виходу вітчизняних фінансових установ на міжнародний ринок. Вважаємо за мету розкриття проблеми валютного регулювання факторингової діяльності, шляхом аналізу положень законодавства, судової практики та наданні власних пропозиції щодо вирішення даної проблеми.

Як ми вже зазначали валютне регулювання слід розуміти як діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямовану на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями. Основними завданнями здійснення валютного регулювання та контролю є:

- 1) організація системи курсоутворення, захист та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;
- 2) регулювання платіжної функції іноземної валюти та інших іноземних інструментів, регламентація поточних операцій платіжного балансу;
- 3) організація внутрішнього валютного ринку;
- 4) регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;
- 5) регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;
- 6) встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;
- 7) забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок [33].

Метою валютного регулювання, першочергово, є забезпечення стабільності грошової одиниці, яка, відповідно до ст. 99 Конституції України, є основною функцією центрального банку держави – Національного банку України [4]. Виходячи з цього, на Національний банк, згідно з ст. 6 Закону України «Про Національний банк України», покладено функції з досягнення та підтримки цінової стабільності в державі, сприяння фінансовій стабільності та додержання стійких темпів економічного зростання [51].

Вважаємо за потрібне наголосити, що центральний банк України здійснює свої повноваження не тільки стосовно банків, а й тих осіб, які отримали генеральну або індивідуальну ліцензію на здійснення валютних операцій, у тому числі фінансових небанківських установ.

Відповідно до п. 2 ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», генеральні ліцензії видаються комерційним банкам та іншим фінансовим установам України, національному оператору поштового зв'язку на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання [5]. Порядок надання небанківським фінансовим установам та національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій регулюється Положенням про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, затвердженого постановою Національного банку України 09.08.2002р. №297, згідно з яким небанківська фінансова установа надає фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, тільки після отримання генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій [62].

Виходячи з положень ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та ст. 1079 Цивільного кодексу України, надання послуг з факторингу є фінансовою послугою [60, 61].

Тобто, у випадку надання фінансовою установою послуг з факторингу в іноземній валюті, установа зобов'язана отримати, окрім статусу фінансової установи та ліцензії на надання відповідних послуг, генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій. Однак, виходячи з логіки закону, у випадку надання фінансовою установою послуг з факторингу в національній валюті така ліцензія на здійснення валютних операцій непотрібна, навіть у випадку здійснення факторингу під відступлення права грошової вимоги у іноземній валюті. В останньому випадку сутність та мета валютного регулювання, розглянуті нами вище, втрачають свій сенс.

Дослідження та вирішення даної проблеми нерозривно пов'язано з розумінням поняття «валютних операцій» та сутності послуги з факторингу.

Згідно з п. 2 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», до валютних операцій належать:

- 1) операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- 2) операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- 3) операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей [5].

Як ми вже вказували вище, у науковій літературі також існують інші визначення валютних операцій. За одним з них - валютні операції – це контракти агентів валютного ринку щодо купівлі-продажу та надання позик в іноземній валюті на певних умовах у певний момент часу або угоди, які укладають між собою суб'єкти валютного ринку [63, 64].

У свою чергу, відповідно до ч. 1 ст. 1077 Цивільного кодексу України, за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) [61].

Я.О. Чапічадзе визначає факторинг як фінансове посередництво, що здійснюється за винагороду суб'єктом зі спеціальною правосуб'єктністю (фактором), сутністю якого є відступлення або взяття на себе зобов'язань щодо відступлення йому іншою особою (клієнтом) права вимоги у грошовій формі для отримання останнім попередньої або наступної компенсації вартості такої вимоги, введення обліку щодо відповідної дебіторської заборгованості, пред'явлення до сплати рахунків, захисту від несплати боржників та інших послуг, пов'язаних із даною вимогою [65].

Таким чином, можна визначити характерні для договору факторингу обов'язкові умови:

- фінансування клієнта;
- відступлення факторові клієнтом права грошової вимоги;
- ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, тобто обслуговування грошових зобов'язань.

Так, відповідно до Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, «Про віднесення операцій з фінансовими активами до фінансових послуг та внесення змін до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03 квітня 2009 року № 231» від 06.02.2014 № 352, до фінансової послуги факторингу відносить сукупність таких операцій:

- фінансування клієнтів - суб'єктів господарювання, які уклали договір, з якого випливає право грошової вимоги;
- набуття відступленого права грошової вимоги, у тому числі права вимоги, яке виникне в майбутньому, до боржників за договором, на якому базується таке відступлення;
- отримання плати за користування грошовими коштами, наданими у розпорядження клієнта, у тому числі шляхом дисконтування суми боргу, розподілу відсотків, винагороди, якщо інший спосіб оплати не передбачено договором, на якому базується відступлення [66].

Таким чином, при наданні послуг з факторингу, за яким фінансування здійснюється у національній валюті, а право грошової вимоги відступається за договорами в іноземній валюті, відсутні ознаки валютних операцій, що у свою чергу звільняє фактора від обов'язку отримувати генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій.

Однак цікавою є неоднозначна судова практика з цього питання. Так, у рішенні суду від 10.12.2015р. у справі №646/13648/15-ц однією з підстав позову про визнання договору факторингу недійсним, позивач наводить те, що сторони даного договору не мали право його укласти, оскільки не мали генеральної

ліцензії на здійснення валютних операцій. При цьому, позивач не звернув уваги на те, що ліцензія на здійснення операцій з валютними цінностями необхідна при укладанні кредитного валютного договору, а в даному випадку між ПАТ «УкрСиббанк» та ТОВ «ФК «Довіра та гарантія» був укладений договір факторингу. Виходячи з вищенаведеного, суд вважає, що Договір факторингу №17 від 20 квітня 2015 року укладений у відповідності до норм Цивільного кодексу України, підстави для визнання його недійсним відсутні.

Тієї ж думки дотримується суд у рішенні від 12.07.2017р. у справі №724/305/16 стосовно відсутності у ТОВ «Кредитні Ініціативи» ліцензії на здійснення валютних операцій, та наголошує, що, відповідно до змісту терміну «валютні операції» та положень Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», самі по собі операції за договором про відступлення права вимоги не є валютними операціями, адже не пов'язані з переходом права власності на валютні цінності чи користування ними або використання в будь-який спосіб. Право вимоги заборгованості за кредитним договором як предмет договору відступлення права вимоги не є валютною операцією, а тому відсутність у сторони договору ліцензії на здійснення валютних операцій не має правового значення для укладення договору відступлення права вимоги кредитної заборгованості за валютним кредитним договором.

Іншої думки суд у рішенні від 03.12.2015р. у справі №369/4148/15-ц, згідно з якою ТОВ «Кей-Колекс» пред'являв позовні вимоги за кредитним договором, сума заборгованості за яким визначена в іноземній валюті. У справі суд наголошував на обов'язковій наявності у позивача ліцензії Національного Банку України на здійснення валютних операцій, які підпадають під режим ліцензування згідно з Декретом Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». У свою чергу, позивач не має вищезгаданої ліцензії, а це означає, що у ТОВ «Кей-Колект» відсутній необхідний обсяг цивільної правоздатності для здійснення будь-яких операцій з іноземною валютою, у тому числі здійснення операцій із

факторингу, нарахування відсотків та штрафних санкцій за операціями в іноземній валюті або приймання від позичальника коштів в іноземній валюті без отримання генеральної ліцензії на здійснення операцій з іноземною валютою, в тому числі й пред'явлення позову про стягнення заборгованості в іноземній валюті.

На користь думки щодо обов'язкової наявності у фактора генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій вказують положення МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів». Згідно з абз. 21 ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», підприємства, що становлять суспільний інтерес - підприємства - емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств) та підприємства, які відповідно до цього Закону належать до великих підприємств [14]. Відповідно до ч. 2 ст. 12-1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, підприємства, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами [67].

Відповідно до п. 20 МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів», операція в іноземній валюті – це операція, яка визначається (чи потребує розрахунків) в іноземній валюті, включаючи операції, що виникають коли суб'єкт господарювання:

- а) купує або продає товари чи послуги, ціна на які визначена в іноземній валюті;
- б) позичає або надає у борг кошти, якщо суми, які підлягають сплаті або отриманню, визначені в іноземній валюті;

в) іншим чином купує або ліквідує активи або бере на себе зобов'язання, визначені в іноземній валюті, чи погашає їх [68].

Таким чином, залишається відкритим питання необхідності ліцензії на здійснення валютних операцій для здійснення обліку та стягнення заборгованостей за договорами в іноземній валюті, право вимоги за якими він отримав у відповідності до договору факторингу.

На нашу думку, така діяльність фактора повинна обумовлювати наявність у нього генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій. Для вирішення даної проблеми, пропонуємо розширити визначення поняття «валютні операції», доповнивши п. 2 ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» додатковими ознаками валютних операцій, які характерні послугам з факторингу.

Однак, на даний час, з метою уникнення застосування штрафних санкцій з боку держави або зайвих збитків, фінансові установи, які надають послуги з факторингу під відступлення права грошової вимоги за договором в іноземній валюті, окрім ліцензії на надання послуг з факторингу та генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, повинні отримувати ліцензію на надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту.

На завершального етапу даної роботи, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про валюту і валютні операції» (далі - Закон). Даний Закон набрав чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через сім місяців з дня набрання ним чинності. Таким чином, у лютому 2019 року будуть діяти нові положення щодо здійснення тих, або інших валютних операцій.

Закон України «Про валюту і валютні операції» наводить нове, модифіковане визначення поняття валютної операції. Відповідно до ст. 1 Закону, валютна операція — це операція, яка має хоча б одну за таких ознак:

а) операція, пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і

нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта;

б) торгівля валютними цінностями;

в) транскордонний переказ валютних цінностей та транскордонне переміщення валютних цінностей.

Таким чином, на законодавчому рівні визначено, що у випадку, якщо операція пов'язана з переходом права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, то це вважається валютною операцією. А тому, враховуючи викладене вище, факторингові операції з фінансуванням на обмін на право вимоги валютних цінностей підпадає під валютне регулювання. Факторингові компанії, які планують працювати з договорами в іноземній валюті, мають отримувати ліцензію для здійснення валютних операцій.

Законом, у ст. 5, визначений перелік операцій, які можуть здійснюватись у валюті [69]:

1) операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій;

2) операціями банків з надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії;

3) операціями з надання фінансових послуг, визначених пунктами 1-5 частини другої та частиною третьою статті 9 цього Закону, що надаються небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій;

4) операціями з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів (умовами їх розміщення);

5) операціями з купівлі-продажу державних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, якщо ініціатором або отримувачем за такою валютною операцією є банк;

б) іншими операціями, визначеними Митним кодексом України та (або) нормативно-правовими актами Національного банку України.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про валюту та валютні операції», Небанківські фінансові установи на підставі ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій здійснюють такі валютні операції [69]:

- 1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі;
- 2) переказ коштів;
- 3) здійснення розрахунків у іноземній валюті на території України за договорами страхування життя;
- 4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента);
- 5) інші валютні операції, визначені Національним банком України.

Таким чином, факторингові компанії, які здійснюють розрахунки на території України в іноземній валюті з клієнтом за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента, повинні мати ліцензію Національного банку України.

3.2. Стан врегулювання децентралізованих цифрових валют в порівнянні з міжнародним досвідом

Питання визнання криптовалюти справжньою валютою та про її правову природу і на сьогодні викликає дискусії. Першим кроком у напрямку врегулювання відносин, пов'язаних із обігом криптовалют в Україні, став проект Закону «Про обіг криптовалюти в Україні», яким зроблено спробу дати визначення поняттю криптовалюти та встановити загальні засади використання криптовалют.

Однак для початку, ми наведемо поняття даного явища. Відповідно до найбільш авторитетного видання у сфері криптовалют на пострадянському просторі, криптовалюта – це платіжна система, заснована на P2P-технологіях (англ. Peer-to-peer – рівний к рівному). Принцип її роботи побудований на відкритому протоколі передачі даних. Система використовує єдину розрахункову одиницю, наприклад «біткоїн», яка є першою і найвідомішою криптовалютою [70, с. 1].

Відповідно до с. 1 проекту Закону «Про обіг криптовалюти в Україні», криптовалюта – це програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду) [71].

Треба зазначити, що відповідно до ст. 3 проекту Закону «Про обіг криптовалюти в Україні», державне управління в сфері обігу криптовалюти здійснюється Національним Банком України [71].

Однак не визначено, що операції з криптовалютою підпадають під валютне регулювання та валютний контроль. Ми можемо тільки припускати, що Національний банк здійснюватиме свої повноваження щодо криптовалюти, які і до інших «ненаціональних» грошових одиниць. Однак, сама природа криптовалюти обумовлює відсутність будь-якого регулятора, який так чи інакше міг би впливати на її статус, ціну тощо. Проект Закону «Про обіг криптовалюти в Україні» містить положення про те, що держава не несе зобов'язань, а також не відшкодовує вартість криптовалюти у випадку її знецінювання або втрати з будь-яких інших причин. Держава не гарантує та не здійснює будь-яких заходів із забезпечення діяльності онлайн-сервісів з обміну криптовалюти [71].

У даному підрозділі пропонуємо ознайомитись з незалежним звітом під назвою «Правове регулювання криптовалютного бізнесу» (далі - Звіт), який містить аналіз популярних юрисдикцій (Австралії, Великобританії, Гонконгу, Європейському союзу, Канаді, Китаї, Латинській Америці, Росії, США, Україні та Японії.) для ведення криптовалютного бізнесу з позиції його регулювання

державою. Даний звіт був підготовлений юристами компанії Axon Partners та криптовалютною консалтинговою компанією ForkLog Research.

Відповідно до Звіту, Україна входить в ТОП-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin. В Україні здійснює свою діяльність найбільше в СНД біткоїн-агентство Kupa, одним з проєктів якого є криптовалютна біржа. Тут функціонують також і великі компанії, які працюють ринку будівництва нерухомості, та дослідницькі компанії, наприклад, Distributed Lab [72].

В Україні правовий статус криптовалюти і відносин, що виникають в результаті її використання, невизначений. Незважаючи на це, Національний банк Україна активно вивчає досвід інших країн з метою врегулювання цих відносин в європейському та загальносвітовому контексті [72].

Автори звіту зазначають, що невирішеним залишається і питання щодо оподаткування криптовалютних операцій. Зважаючи на відсутність будь-яких спеціальних норм до них застосовуються стандартні правила оподаткування [72].

В Україні до цього часу не вироблено підхід до регулювання криптовалютної діяльності та визначення правового статусу цифрових валют. А наявні роз'яснення (лист) НБУ від 2014 року, в яких регулятор визначив криптовалюту як грошовий сурогат, не володіє нормативним характером і в принципі не витримує критики [73].

Незважаючи на це, апеляційний суд міста Києва в своєму рішенні від 12 жовтня 2016 року, посилаючись в тому числі і на роз'яснення (лист) НБУ, зазначив, що «Bitcoin не є річчю в розумінні ст. 179 ГК України і не має ознаки матеріального світу». При цьому суд підтвердив, що порядок звернення Bitcoin не врегульовано нормативно [74].

Оскільки в Україні прецедентного права як такого немає, надавати особливого значення цьому рішення не варто. Будь-які додаткові вимоги до криптовалютної діяльності та суб'єктів господарювання, які її здійснюють, на законодавчому рівні не встановлені. Немає і відповідних роз'яснень регуляторів.

До криптовалютних операцій в Україні застосовуються стандартні правила оподаткування. Так, дохід фізичної особи, отриманий у вигляді цифрової валюти, оподатковується за стандартною ставкою 18%, а прибуток юридичних осіб - в залежності від системи оподаткування такої особи. Питання з оподаткуванням її податком на додану вартість є досить спірним, оскільки криптовалюта не визначена в якості товару на законодавчому рівні.

На кінець 2016 року в Україні було винесено кілька рішень щодо вжиття заходів забезпечення кримінального провадження, так чи інакше пов'язаного з криптовалютою. Так, наприклад, 30 січня 2015 року слідчим суддею Деснянського районного суду міста Чернігова було винесено ухвалу, якою суддя задовольнив клопотання слідчого про надання тимчасового доступу до речей і документів підозрюваного. В ході досудового провадження виникла необхідність в отриманні інформації про рух грошових коштів по банківських картках. Однією з підстав для винесення такого визначення стала інформація про те, що підозрюваний використовував банківські карти в тому числі і з метою «отримання вільно конвертованої валюти за обмін криптовалюти біткоїн». Як обґрунтування клопотання слідчим були приведені аргументи про те, що підозрюваний є одним із засновників юридичної особи, створеного «з метою емісії криптовалюти Bitcoin, випуск та обіг якої на території України заборонений відповідно до ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» [75].

Для порівняння з правовим урегулюванням криптовалютного бізнесу в Україні, вважаємо за необхідне навести дані стосовно цього питання в Японії. Саме в Японії своїми лінгвістичними корінням сягає псевдонім засновника Bitcoin Сатоши Накамото. Японія - світовий лідер інновацій та фінансовий технологій. І навіть обвал великої японської біржі MtGox не зупинив розвиток криптовалютної індустрії в державі [72].

В Японії функціонує Комісія по цифровим активам Японії (The Japan Authority of Digital Asset), що є по суті саморегульованим органом (self-regulatory authority). А в 2016 році був прийнятий закон, який врегулював

діяльність бірж: тепер вони підлягають реєстрації в Агентстві фінансових послуг, яке може здійснювати перевірки такого бізнесу і застосовувати адміністративні заходи по відношенню до нього. Відповідно до цього закону, криптовалюта є цінністю, подібною активу (Asset-like values). Операції з цифровою валютою не заборонені японським законодавством. Цифрові гроші і операції з ними підлягають оподаткуванню відповідно до стандартних правил: дохід, отриманий фізичною особою як криптовалюта, підлягає обкладенню прибутковим податком (Income Tax); прибуток юридичної особи в цифровій валюті оподатковується на прибуток (Corporate Tax); продаж криптовалюти обкладається японським аналогом податку на додану вартість (Consumption Tax).

Відповідно до опублікованої Ліберально-демократичною партією заявою, криптовалюта — це не валюта або облігація (bond), а банки в Японії не можуть відкривати депозитні рахунки в Bitcoin і виступати посередниками при купівлі або продажу цифрової валюти або здійснювати її обмін на фіатні (реальні) гроші [76]. У своїй заяві Ліберально-демократична партія посилалася на 11 діючих нормативно-правових актів [77].

У своєму першому керівництві Комісія по цифровим активам порекомендувала при відкритті бірж і торгових майданчиків подавати їм спеціальну заявку в Комісію, а також вжити відповідних заходів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і для заходів щодо забезпечення безпеки порекомендувала дотримуватися політики «Знай свого клієнта» (Know Your Customer) [78].

У травні 2016 японський парламент (The Diet) прийняв закон, відповідно до якого:

- 1) Оператори криптовалютних бірж підлягають реєстрації в Агентстві фінансових послуг (Financial Services Agency).
- 2) Сам регулятор наділений повноваженнями щодо здійснення перевірок бірж і в разі необхідності може застосовувати адміністративні заходи.

3) Криптовалюта визнається цінністю, подібною активів (asset-like values) [79]. При цьому цифрова валюта не рахується законним платіжним засобом, а розглядається як засіб обміну, за допомогою якого можна придбати товари, послуги або законні платіжні засоби [80].

Відповідно до вже згаданої заяви Ліберально-демократичної партії оподаткування криптовалюти і операцій з нею в Японії здійснюється за стандартними правилами, закріпленим в податковому законодавстві [81]. Так, дохід, отриманий фізичною особою в якості криптовалюти, підлягає оподаткуванню прибутковим податком (Income Tax), а прибуток юридичної особи в цифровій валюті - податком на прибуток (Corporate Tax). Більш того, продаж криптовалюти обкладається японським аналогом податку на додану вартість (Consumption Tax).

І на останок, навівши питання правового регулювання операцій з криптовалютою в Україні, порівнявши з досить прогресивним правовим середовищем Японії, хотілося б навести аналіз даного питання в країнах СНД, а саме в Російській Федерації. Можлива заборона криптовалюти в Російській Федерації активно обговорювалося впродовж останніх трьох років. У 2015 році, за даними Національного агентства фінансових досліджень (НАФД), ідею заборони підтримувало 40% росіян. Незважаючи на це, законопроект, який забороняє цифрову валюту і, відповідно, операції з нею, так і не був внесений на розгляд до Державної думи. При цьому на державному рівні ідея такої заборони змінилася ідеєю регулювання криптовалютних відносин. Змінилася думка і населення: в 2016 році лише 20% Росія виступали за заборону цифрових грошей (за даними НАФД). У той же час, Росія може стати першою державою, яка прийме закон про правове регулювання криптовалюти і операцій з нею.

До сьогоднішнього дня відповідне правове регулювання не вироблено, а наявні заяви регуляторів носять лише інформаційний характер. Досить прогресивним можна вважати лист Федеральної податкової служби Російської Федерації. У ньому регулятор, зокрема, зазначив, що чинне законодавство не забороняє здійснення операцій з використанням криптовалюти. При цьому не

вирішені питання, пов'язані з оподаткуванням цифрових валют. Наприклад, проблема з їх оподаткуванням податком на додану вартість. В цілому застосовуються стандартні правила і ставки податків, оскільки спеціальних умов оподаткування криптовалютних операцій законодавством не передбачено. Протягом 2014-2016 років Федеральною службою з нагляду в сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій (далі - «Роскомнадзор») було заблоковано кілька інформаційних веб-сайтів, присвячених криптовалюти і розподіленим технологіям [72].

Правовий статус криптовалюти і операцій з нею в Росії не визначений. Оскільки заяви Центрального банку, Генеральної прокуратури, Росфінмоніторингу і Держнаркоконтролю Російської Федерації, а також окремих їх представників несли швидше інформаційний характер, ніж нормативний. Ситуація трохи прояснилася після публікації листів ФПС про заходи щодо здійснення контролю за зверненням криптовалют [82]. Оскільки лист регулятора - це по суті перший офіційний документ, який вносить ясність в позиціонування державою цифрових грошей і криптовалютних операцій відповідно до російського законодавства. І хоча декларативно лист ФПС, як і заяви інших регуляторів, носить інформаційний характер, на практиці податкові органи узгоджують свої дії з позицією, викладеною ФПС в таких листах [83].

Відповідно до листа [84]:

- 1) Російське законодавство не містить понять «Грошовий сурогат», «криптовалюта» і «віртуальна валюта»;
- 2) Використання криптовалюти при здійсненні операцій - підстава для розгляду питання про віднесення таких угод (операцій) до угод (операцій), спрямованих на легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму;
- 3) Законодавство Російської Федерації не містить заборони на здійснення громадянами операцій з використанням цифрової валюти;
- 4) Розроблені Мінфіном Росії законопроекти потребують доопрацювання;

5) Операції, пов'язані з придбанням криптовалюти з використанням валютних цінностей (іноземної валюти і зовнішніх цінних паперів) і/або валюти Російської Федерації, - валютні операції.

Окремо в листі розглянуто питання, пов'язане з отриманням органами валютного контролю інформації від резидентів і нерезидентів про операції купівлі-продажу цифрових грошей. Отримання такими органами від резидентів і нерезидентів інформації про операції купівлі-продажу цифрових грошей не передбачено існуючою системою валютного контролю. Разом з тим така інформація може бути отримана від уповноваженого органу в сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму. Крім того, чинним законодавством передбачена можливість отримання ФПС від Росфінмоніторингу інформації про виявлені фінансові схеми, що мають ознаки ухилення від сплати податків, незаконного відшкодування ПДВ з бюджету, навмисного банкрутства і порушень валютного законодавства Російської Федерації.

Податкове законодавство Російської Федерації не передбачає спеціальних правил оподаткування операцій з криптовалюти. Крім того, оскільки правовий статус криптовалюти російським законодавством не визначений (цифрова валюта не розглядається як валюта або цінні папери), криптовалюта не підлягає звичайному перерахунку через зміни курсу обміну, а правила оподаткування цінних паперів до операцій з нею не застосовуються. Дохід фізичної особи, отриманий у вигляді цифрової валюти, оподатковується за стандартною ставкою 13%. Прибуток юридичної особи - за стандартною ставкою 20%. Дохід у вигляді цифрової валюти, отриманої в результаті майнінгу (видобутку цифрових валют), також підлягає оподаткуванню. Спірним є питання з оподаткуванням криптовалюти податком на додану вартість, оскільки на законодавчому рівні цифрові гроші не визначені як товар [72].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, проведене нами дипломне дослідження на тему «Правові засади валютного регулювання та валютного контролю» дало можливість сформулювати наступні загальні висновки до роботи:

1. Валюта – це грошова одиниця, що використовується для вимірювання величини вартості товару та використовується у трьох значеннях: а) національна валюта - грошова одиниця даної країни (українська гривня, американський долар, російський рубль та ін.); б) іноземна валюта - це грошові знаки іноземних держав; в) міжнародна (регіональна) валюта - це спеціальні права запозичення (СПЗ) та євро. Похідним від слова «валюта» є термін «валютні цінності». Нормативного визначення поняття «валютні цінності» національне законодавство не містить. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», як основний нормативно-правовий акт, який визначає режим здійснення валютних операцій, загальні принципи валютного регулювання та порядок здійснення валютного контролю, також не визначає змісту поняття «валютні цінності», а лише надає перелік майна, яке відноситься до даної категорії. Тому, враховуючи напрацювання вчених у цій сфері, ми пропонуємо визначити валюту, як законний засіб грошового обігу країни, який є законним платіжним засобом, як у фізичній формі (банкноти, монети тощо), так і у формі цифрових даних, для сплати державних і приватних боргів та який використовується для вимірювання вартості товарів, робіт та послуг.

2. Валютне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів, які містять норми права, що регулюють порядок та принципи здійснення валютних операцій в Україні, угод з валютними цінностями між організаціями і громадянами України та організаціями і громадянами іншої країни, порядок ввезення, вивезення та переказу з-за кордону та за кордон національної та іноземної валюти та інших валютних цінностей, а також повноваження та функції

органів валютного регулювання та контролю та відповідальність за порушення норм валютного законодавства.

Валютне законодавство України як інструмент державного регулювання постійно розвивається, вдосконалюється, тобто перебуває в постійній динаміці. Враховуючи специфіку предмета регулювання валютних відносин валютне законодавство має певні специфічні особливості:

- має міжгалузевий комплексний характер, адже містить норми різних галузей права: адміністративного, фінансового, цивільного, господарського, кримінального, приватного міжнародного;
- кількість законів, що регулюють різні аспекти валютного регулювання і валютного контролю, незначна. Це пояснюється складною і повільною процедурою прийняття законів;
- валютне законодавство України становить багаторівневий масив підзаконних нормативних актів, які не систематизовані, немає узагальнюючого фундаментального закону, а чинний Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» має рамковий характер.

3. В процесі здійснення валютних операцій можуть виникати, змінюватися та припинятися валютні відносини. Такі відносини, тобто факт їх існування є дуже важливим для держави, так як забезпечують її економічну незалежність. Національна економіка у сучасному світі все більше залежить від розвитку держав-партнерів та налагоджених з ними бізнес-процесів. В свою чергу, такі бізнес-процеси неможливі без опосередкування їх валютними цінностями. Внаслідок цього, держава намагається надати таким відносинам правову «обгортку», підсилює роль валютно-правових норм у регулюванні внутрішньо національних валютних відносин.

Валютні правовідносини – урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в сфері обігу валюти та валютних цінностей, що відбуваються між конкретними учасниками правовідносин при безумовній участі уповноважених державною органів

валютного регулювання та валютного контролю, що реалізують виконання валютної політики держави.

Валютні правовідносини, по своїй суті, є специфічним різновидом фінансово-правових відносин. Їм притаманні найважливіші ознаки суспільних зв'язків, що виникають у процесі утворення, розподілення та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів (фінансових правовідносин), а саме: а) валютні правовідносини складаються у сфері фінансової діяльності держави і пов'язані з організуючою роллю по розподіленню і перерозподіленню національного доходу з метою утворення необхідних суспільству валютних фондів; б) необхідним приводом для виникнення валютних відносин слугує здійснювана державою планомірна діяльність з утворення та використання в суспільстві необхідних валютних цінностей; в) об'єктом валютних відносин є валютні цінності.

4. Валютне регулювання та валютний контроль являють собою один із найважливіших стовпів ефективного державного регулювання економіки. Від правильного валютного регулювання залежить стабільність національної грошової одиниці. В той же час, валютне регулювання є однією з найбільш динамічних складових не тільки національної, а й світової валютно-фінансової системи. Від валютного курсу залежить платіжний баланс країни, розвиток зовнішньої торгівлі, рух довгострокових та короткострокових капіталів.

Валютне регулювання слід розуміти як діяльність держави та уповноважених нею органів, спрямовану на регламентацію міжнародних розрахунків і порядку здійснення операцій з валютними цінностями. Основними завданнями здійснення валютного регулювання та контролю є:

- 1) організація системи курсоутворення, захист та забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;
- 2) регулювання платіжної функції іноземної валюти та інших іноземних інструментів, регламентація поточних операцій платіжного балансу;
- 3) організація внутрішнього валютного ринку;

- 4) регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;
- 5) регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;
- 6) встановлення режиму та обмежень на вивезення і ввезення через кордон валютних цінностей;
- 7) забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

5. Валютний контроль – це діяльність держави та уповноважених органів із забезпечення дотримання валютного законодавства під час здійснення валютних операцій.

Метою валютного контролю є забезпечення дотримання резидентами і нерезидентами валютного законодавства України при здійсненні валютних операцій. Основними завданнями валютного контролю є: перевірка відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству і наявності необхідних для них ліцензій і дозволів; перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою; перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті; перевірка переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України; перевірка повноти та об'єктивності звітності за валютними операціями. Об'єктом валютного контролю є дії резидентів та нерезидентів, що здійснюються ними по відношенню до валюти та валютних цінностей.

Валютні операції – це врегульовані нормами національного законодавства або міжнародно-правовими угодами вольові дії фізичних і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів), спрямовані на встановлення, зміну, припинення та реалізацію прав і обов'язків стосовно предметів, віднесених до валютних цінностей, а також дії з їх використання в якості засобу платежу або транскордонному переміщенню валютних цінностей.

6. Аналізуючи нормативно-правові акти, що визначають повноваження державних органів з валютного регулювання, можна зробити висновок, що

єдиного нормативно-правового акту, що регламентує права й обов'язки Кабінету Міністрів України як органу валютного регулювання, не існує. Правовий статус Кабінету Міністрів України в цій сфері закріплюється як мінімум у трьох різних законодавчих актах України: Конституції України, Законі України «Про Кабінет Міністрів України», Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», – але в жодному з них немає чіткого переліку валютно-правових повноважень Кабінету Міністрів України.

В той же час повноваження Кабінету Міністрів України як органу валютного регулювання, крім вищезазначених нормативно-правових актів, встановлені також іншими законами України, зокрема Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Згідно з цим Законом Кабінет Міністрів України, зокрема, забезпечує складання зведеного валютного плану України та приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України.

Аналіз повноважень Національного банку України в сфері валютного регулювання дає можливість зробити висновок, що його основними повноваження є розпорядчі. Це дає підстави стверджувати, що серед повноважень Національного банку переважають не репресивні заходи, а регулюючі, тобто розпорядчі, які спрямовані на підтримання курсу національної валюти та встановлення ліберальної валютної політики.

Таким чином, можна стверджувати, що Національний банк України є одним з органів валютного регулювання та валютного контролю. При цьому, маючи право державного регулювання валютних відносин і право розпорядження державним майном, Національний банк України не визначається на законодавчому рівні як орган державної влади.

7. Відповідно до законодавства, агентами валютного контролю є уповноважені банки, небанківські фінансові установи, які отримали генеральну ліцензію Національного банку та національний оператор поштового зв'язку, який також отримав генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій.

З метою забезпечення взаємодії між агентами валютного контролю, Національний банк України виступає як координаційний орган у сфері валютного контролю. Звісно ж, повноваження агентів валютного контролю неоднакові, що пояснюється різною сферою їх діяльності. Проте Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» встановлює єдиний правовий статус усіх агентів валютного контролю.

Агенти валютного контролю, у порівнянні з органами валютного контролю, мають обмежене коло повноважень у сфері валютного контролю. Зокрема, агенти валютного контролю: а) не уповноважені видавати нормативні акти в сфері встановлення порядку проведення валютних операцій, здійснення валютного контролю; б) не уповноважені застосовувати до порушників валютного законодавства відповідні санкції; в) виявлення порушень валютного законодавства не є самою ціллю діяльності агента валютного контролю, а відтак агенти валютного контролю не уповноважені застосовувати для виявлення порушень спеціальних контрольних методів, таких як перевірка і ревізія, вони обмежуються застосуванням спостереження, обліку та аналізу відносно валютних операцій, що проводяться через їх установи.

8. Законодавець прийняттям Закону України «Про валюту та валютні операції», регламентував діяльність факторингових компаній, при яких здійснюється відступлення права вимоги за договором у іноземній валюті. Факторингові компанії, які здійснюють розрахунки на території України в іноземній валюті з клієнтом за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника нерезидента, повинні мати ліцензію Національного банку України.

9. В Україні до цього часу не вироблено підхід до регулювання криптовалютної діяльності та визначення правового статусу цифрових валют. А наявні роз'яснення (лист) НБУ від 2014 року, в яких регулятор визначив криптовалюту як грошовий сурогат, не має нормативного характеру і, в принципі, не витримує критики.

До криптовалютних операцій в Україні застосовуються стандартні правила оподаткування. Так, дохід фізичної особи, отриманий у вигляді цифрової валюти, оподатковується за стандартною ставкою 18%, а прибуток юридичних осіб – в залежності від системи оподаткування такої особи. Питання щодо оподаткування її податком на додану вартість є досить спірним, оскільки криптовалюта не визначена в якості товару на законодавчому рівні.

10. На нашу думку, з метою покращення правового регулювання валютних відносин:

- у першу чергу, слід визначити категоріально-термінологічний апарат валютного регулювання, який би був більш наближений до сучасних умов. Пропонуємо доповнити Закон України «Про валюту і валютні операції» поняттям «валюта», а також визначити на законодавчому рівні поняття права вимоги за зобов'язаннями, вираженими у іноземній валюті.

- необхідно прийняти нормативно-правовий акт у формі закону щодо регулювання використання та обігу децентралізованої цифрової валюти. Такий нормативно-правовий акт повинен відповідати сучасним умовам у даній сфері, а саме: визначати органи державного регулювання ринків децентралізованих цифрових валют, закріплювати повноваження органів ліцензування криптовалютних бірж, містити порядок надання ліцензій на купівлю-продаж та отримання децентралізованих цифрових валют. Водночас, прийняття такого нормативно-правового акту повинно супроводжуватись змінами у податковому законодавстві щодо оподаткування операцій з купівлі-продажу децентралізованих цифрових валют.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стандартні положення та умови Європейського банку реконструкції та розвитку: міжнародний документ від 01.05.2006 року. Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/985_017
2. Демківський А. В. Гроші та кредит: підручник. Київ, 2007. 528 с.
3. Цивільний кодекс України: Кодекс України, Закон від 16 січ. 2003р. № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>
4. Р. Тиркало, І Гуцал, Я. Чайковський, Т. Андрушків, Н. Галапуп. Банківська справа : навч. посібник / за ред. Р.І. Тиркала. Тернопіль: Карт-бланш, 2001. 314 с.
5. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лют. 1993р. № 15-93. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/15-93>.
6. Шевчик О.С. Регулювання валютного контролю в Україні: фінансово-правовий аспект: монографія / О. С. Шевчик ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Полтава: РВВ ПДАА, 2012. 167 с.
7. Міщенко В.І. Ющенко, В. А. Валютне регулювання: навч. посіб. / В. А. Ющенко, В.І. Міщенко К.: Знання, КОО, 1999. 359 с.
8. Про затвердження Класифікатора іноземних валют: Постанова НБУ від 04 лют. 1998 № 34 Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0521500-98>.
9. М.В. Старинський Проблеми та перспективи правового регулювання валютних відносин в Україні: монографія / М. С. Старинський. Суми: Мрія, 2015. 342 с.
10. Костюченко О.А. Банківське право: навч. посібник. Київ, 2004. 536 с.

11. Джвага А.В. Правові основи валютного регулювання та валютного контролю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Запоріжжя, 2015. 20 с.
12. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Ірпінь, 2003. 19 с.
13. Альтшулер А. Б. Валютные отношения во внешней торговле СССР. Москва: Правовые вопросы, 1987р.
14. Крохина Ю.А. Смирникова Ю.Л., Тютина Ю.В. Валютное право: учебник для вузов Москва: Высшее образование. 2007. 677с.
15. Айзенберг И.П. Валютная политика СССР: диссертация Москва: Соцкгиз, 1962. С. 35.
16. В.Ф. Гарбузов. Финансово-кредитный словарь: в 3 т. / - Москва: Финансы и статистика, 1984. с. 191.
17. Ж.В. Завальна, М.В. Старинський Валютне право України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. с. 589
18. Яхменко Т.М. Фінансове право: галузь права, навчальна дисципліна і наука : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Київ, 2003. 206 с.
19. Е.А. Алисов Правовое регулирование валютных отношений в Украине. Харьков : Фирма «Консум», 1998. 142 с.
20. Л.М. Кравченко Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні: підручник. Київ, 2005. 155 с.
21. Іскоростенський А.М. Правове регулювання валютних відносин в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Ірпінь, 2008. 21 с.

22. Крохина Ю.А., Абрамова Н.Е., Плотникова Н.В. Валютное право : учебник для вузов / отв. ред. Ю. А. Крохина. Москва: Высшее образование, 2007. 434 с.
23. О.С. Шевчик Валютні правовідносини як специфічний вид фінансових правовідносин Форум права. 2012. № 1. с. 1075-1080.
24. Емелин А.В. Валютное регулирование как экономико-правовой институт. Финансы и бизнес. 1998. № 1. С. 43-50.
25. Прокопчук С.И. Валютное регулирование и валютный контроль как объект правового регулирования: дис. канд. юрид. Наук: 12.00.14 Москва, 2002. 321 с.
26. Кібець Д.В. Адміністративно-правове регулювання валютних обмежень: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» Суми, 2018. 20 с.
27. М.І. Славук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. Гроші та кредит: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 528 с.
28. Емелин А.В., Тосунян Г.А. Валютное право Российской Федерации: учебное пособие Москва: Дело, 2002. 288 с.
29. Вісник Національного банку України URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=119957.
30. Вострикова Л.Г. Финансовое право: учебник для вузов Москва: Юстицинформ, 2007. 376 с.
31. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Киев: Прецедент, 2006. 448 с.
32. Е.Ю. Грачева, Г.П. Толстопятенко. Финансовое право: учебник- 2-е изд., перераб. и доп. 528 с.
33. Науменкова С.В. Валюта і валютна політика Київ: Знання, 2011. 82 с.
34. Сулейманова С.Р. Про деякі аспекти валютного регулювання й контролю URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2013_70_37

35. Господарський кодекс України: Кодекс України, Закон від 16.01.2003 № 436-IV Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>
36. Гаращук В.М. Контроль та нагляд в державному управлінні Харків: Фоліо, 2002. 173 с.
37. Хаменушко И.В. Валютный контроль в Российской Федерации: диссертация на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: На правах рукописи. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 1999. С. 16.
38. Н. И. Химичева. Финансовое право: учебник. Москва, 2012. 752 с.
39. Сапожников, Н.В. Теоретические проблемы и перспективы развития валютного права. URL: <http://www.dissercat.com/content/problems-overshenstvovaniya-valyutnogo-zakonodatelstva-rossiiskoi-federatsii-pod-vozdйстви>
40. Емелин А.В. Валютные операции и валютные сделки: понятие и классификация. URL: https://nalog-nalog.ru/valyutnye_operacii/valyutnye_operacii_ponyatie_vidy_klassifikacii/
41. Артемов, Н.М. Валютное регулирование в Российской Федерации: дисс. . докт. юрид. наук. 12.00.14. / Н.М. Артемов. М., 2002. 347 с.
42. Карманов Є.В. Банківське право : підручник. Харків: Консум, 2000. 464 с.
43. Лучковська С.І. Правові основи валютного контролю: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2007. – 179 с.
44. Чернадчук В. Д. Основи валютного права України : навч. посіб. Суми : Університет. кн., 2009. 301 с.
45. Ващенко Ю. В. Банківське право: навч. посіб. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 344 с.
46. Закон України «Про Кабінет Міністрів України»: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

47. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
48. Савченко Л. А. А. В. Цимбалюк, В. К. Шкарупа, М. В. Глух. Фінансове право: навч. посіб. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 85 с.
49. Латковська Т. А. Національний банк України як суб'єкт фінансово-правового регулювання грошового обігу в Україні: монографія. Чернівці: Технодрук, 2014. 200 с.
50. Закон України «Про Національний банк України»: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
51. Савченко Л. А. А. В. Цимбалюк, В. К. Шкарупа, М. В. Глух. Фінансове право: навч. посіб. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 85 с.
52. Иванов С. А. Место нормативных актов Центрального банка в правовой системе России. Законодательство и экономика. 2002. № 11. с. 28–30.
53. Колядинский М. А. Валютный контроль и экономическая безопасность государства Москва, 2002. с. 367.
54. Закон України «Про банки та банківську діяльність» : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
55. «Про затвердження Положення про валютний контроль» : постанова Правління Національного банку України від 08.02.2000 р. № 49. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00>.
56. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» : Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
57. Правила здійснення за межі України та в Україні переказів фізичних осіб за поточними валютними неторговельними операціями та їх

виплати в Україні: затв. постановою Правління Національного банку України від 29.12.2007 р. № 496. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0074-08>.

58. Положення про Правила надання послуг поштового зв'язку: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 270 Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-2009-%D0%BF>.

59. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

60. Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій: Постанова Національного банку України від 09 серп. 2002 р. № 297. Верховна Рада України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0712-02>.

61. О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць Міжнародні фінанси: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 504 с.

62. Смолянська, О. Ю. Фінансовий ринок: навч. посібник. Київ: ЦЕЛ, 2005. 384 с.

63. Я.О. Чапічадзе Договір факторингу: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 2000. 17 с.

64. Про віднесення операцій з фінансовими активами до фінансових послуг та внесення змін до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03 квітня 2009 року № 231» від 06.02.2014 № 352. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0342-14>.

65. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. Верховна Рада України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

66. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 «Вплив зміни валютних курсів»: затв. Наказом Міністерства фінансів України від 01 січня 2012 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_022
67. Закон України «Про валюту та валютні операції»: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
68. Что такое биткоин? Forklog. URL: <https://forklog.com/chto-takoe-bitcoin/> (дата звернення 05.12.2017)
69. Проект Закону «Про обіг криптовалюти в Україні» Верховна Рада України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
70. Правовое регулирование криптовалютного бизнеса URL: <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf>.
71. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/крипто валюти» Bitcoin URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0435500-14>.
72. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 12.10.2016 по справі No 753/599/16 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO13429.html.
73. Ухвала слідчого судді Деснянського районного суду міста Чернігова від 30.01.2015 по справі No 750/848/15-к URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62052778>.
74. Regulating bitcoins URL: <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2014/03/13/editorials/regulating-bitcoins/#.W7i7yBRn3eR>.
75. Japan issues guidelines on bitcoin taxation URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/mar/07/japan-issues-guidelines-on-bitcoin-taxation>.
76. Summary of Guidelines for JADA URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/tax/lt-in-focus/russian/2016/6-december.pdf>.

77. Diet OKs bill to regulate virtual currency exchanges URL: http://jada-web.jp/wp-content/uploads/2015/01/SummaryofGuidelinesforJADA_v1-0_20141023.pdf.

78. Bitcoin: a new currency in Japan? URL: <https://www.law.kuleuven.be/citip/blog/bitcoin-a-new-currency-in-japan/>.

79. Regulating bitcoins URL: <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2014/03/13/editorials/regulating-bitcoins/#.V3E0ULiLTiU>

80. Стала известна официальная позиция ФНС о статусе криптовалют в URL: <https://forklog.com/stala-izvestna-ofitsialnaya-pozitsiya-fns-o-statuse-kriptoalyut-v-rossii/>.

81. ФНС России опубликовала письмо о криптовалютах URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/tax/lt-in-focus/russian/2016/6-december.pdf>.

82. Письмо ФНС от 3 октября 2016 г. N OA-18-17/1027 URL: <https://www.slideshare.net/temychk/bitcoin-43468448>.